

СЛОВО

Без мови немає нації!

Просвіти

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ТИЖНЕВИК

28 (665), 12–18 липня 2012

Щоденник спротиву.
4 липня “Беркут” атакував протестуючих біля Українського дому

Фото Миколи Цимбалюка

ЩОДЕННИК СПРОТИВУ

2–3

НАРОД ПИШЕ
ПОРТРЕТ ВЛАДИ

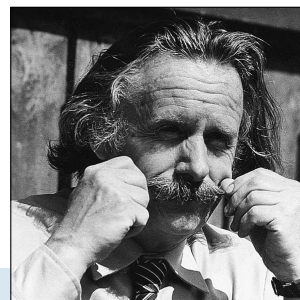
4–6

ПОЕТИЧНА АНТОЛОГІЯ
“СТРІЛА”

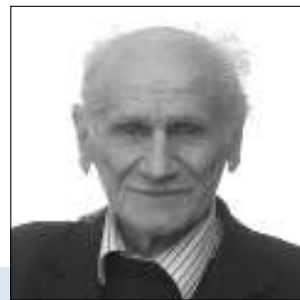
8–9

ЛИСТИ ІВАНА ЧЕНДЕЯ
ДО ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

10–12

ЧИ БУДЕ ПАНТЕОН
ВЕЛИКИХ ПРЕДКІВ?

14–15

Юрій ДОЦЕНКО

БОЖИЙ ДАР

1
Її “валуїли” й “табачили”,
На плаху з кляпою вели,
Її “в грабу” забродили бачили,
В труні — запроданці свої.

Її морили люто голодом,
Гноїв у карцері ГУЛАГ,
Над нею на болотах сморідних
Кривава комашня гула.

Її “кирилили”, калічили,
Так прагли звести нанівець,
Отрутою плювали в вічі їй
Зі з’яничарених сердець.

Вона жорстоко потерпала
Від доморощених катів,

Її за пасербицю мали,
Здавалось би, свої батьки.

На неї “тикали” й “ківалили”
“Раби, подножки, грязь Москви”,
Що рідну ньєнку називали
Колись з повагою на “Ви”.

Іудину зробивши справу
За тридцять срібників в руках,
По ній вже поминки справляли
“На иностранных языках”.

2
Та, воскресаючи, вона
Життям бриніла, як струна,
Злітала птахою у світ
Із калинових вуст і віт,

Жила — у думі кобзарів,
У жнивнім співі косарів,
У материнській колісковій,
В Тараса заповітнім слові,

В козацьких жартах і листах,
В Холодноярівських лісах,
У розкуркулених степах,
В криївках вояків УПА,

В Довженкових записниках,
У Симоненкових рядках,
У “Рушничку”, “Червоній руті”,
В молитві щирій на покутті,

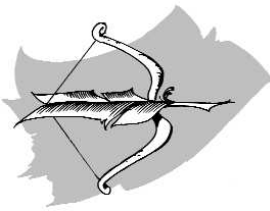
У самоспалі Гірника,
В судьбі-в’язниці Шумука,
У долі Тихого і Стуса,
В “Просвіті”, у Народнім Русі.

Вона, страждаючи від зла,
У вірі, боротьбі жила.

3
Вір, буде жити — попри зло!
Бо рідна мова — це добро,
Яке не возять на базар...
Вона — навіки Божий дар!

“І тільки один лишився нашому народові скарб од далеких пра-
дідів. Цей скарб єдиний — то рідна мова й рідне письменство, ті-
єю мовою писане: обоє як вираз його духовної істоти, як символ
його опрічності національної і як знаряддя самосвідомості, як
пам’ятка од минулого й надія на прийдущі часи”.

Сергій Єфремов (1876–1939)

“Законопроект підняв високу хвилю протестів і поставив під загрозу збереження громадянського миру в суспільстві”.

3 липня 2012 р.

Народні депутати В'ячеслав Кириленко, Андрій Парубій, Олександр Донік, Ярослав Кендзьор, Ксенія Ляпіна, Іван Стойко, Лілія Григорович, Зіновій Шкутяк, Микола Кульчинський, Юрій Гримчак на знак протесту проти антиконституційного закону № 9073 “Про засади державної мовної політики” оголошують голодування біля стін Українського дому, де наступного дня має відбутися прес-конференція президента Віктора Януковича.

4 липня

Близько 6-ї ранку біля Українського дому загін спецпідрозділу “Беркут” уперше зробив невдалу спробу витіснити депутатів, що оголосили голодування, і кілька сотень представників громадських організацій, опозиційних політичних партій (УНП, “Батьківщина”, “Фронт змін”, “Свобода”, КУН та ін.).

***

В Інтернеті з'являються повідомлення про те, що в Київ спішно, по команді “Тривога!” стягуються з найближчих до столиці центральних областей спецпідрозділи “Беркуту”. Вони розташовуються біля Верховної Ради, на Банковій, біля Адміністрації Президента, оточують учасників акції протесту біля Українського дому.

***

О 10:20 беркутівці чисельністю в кілька батальйонів вдаються до навального наступу з боку вулиці Трьохсвятительської. У повній бойовій викладці вони безжально прокладають собі шлях кийками, застосовують сльозогінний газ. Під спів національного гімну, брязкіт омонівських обладунків, крики “Геть бандитів!”, “Міліція з народом, менти з паханом!” перші ряди захисників, зчепившись попід руки, під потужним тиском задніх відганяють беркутівців. Серед протестувальників є перші поранені...

***

Влада працює на випередження. В Інтернеті і по радіо розповсюджується сміховинна інформація про нібито поранених “слуг” закону.

***

Російське телебачення, радіо, а потім і їхня преса подають інформаційні повідомлення про події в Києві неправдиво, під копірку. Зміст такий: в Україні парламентська криза; вона пов'язана з тим, що з приходом до влади Партії регіонів Президент приступив до виконання взятих перед Європою зобов'язань щодо забезпечення прав національних меншин, а вишколені в Карпатських спортивних таборах і підвезені зі Львова націоналісти зчи-

нили бійку з охоронцями правопорядку.

***

Громадські активісти розповсюджують листівки, у яких закликають: “Друзе! Ти потрібен біля Українського дому!”

Наш плацдарм перед Українським домом надзвичайно важливий. Сьогодні тут серце України. Щодня підтягуються нові люди з областей та з Києва. Хвиля наростає. Тому важливо, щоби ти прийшов сюди не раз і не на годину.

Наші вимоги:

— розпуск Верховної Ради, відставка президента;

— розпуск міліції, судів, прокуратури, податкової. Формування нових структур з нових людей за принципом люстрації;

— дострокові чесні вибори до Верховної Ради за принципом люстрації.

Жодних “союзів” з “хорошими” олігархами проти “поганих”! Ми пам'ятаємо 2005 рік.

Цього разу буде чесно і по-справжньому! Ми переможемо, бо з нами Правда!”.

Зараз діємо ми!

Щоденник спротиву

***

Президент Національного університету “Кієво-Могилянська академія” Сергій Квіт робить заяву: “...Так не можуть поводитися народні депутати України. Було порушено все, що тільки можливо порушити, передусім — Закон України “Про Регламент Верховної Ради”.

Національний університет “Кієво-Могилянська академія” неодноразово подавав експертні висновки щодо низької якості мовних законопроектів, висловлював свою позицію у листах до очільників держави та публічних зверненнях. Як президент Кієво-Могилянської академії, я підтверджую цю позицію: такий закон не може бути підписаний ні Головою Верховної Ради України, ні Президентом України, які зобов'язані зробити все, щоб правове поле нашої держави не було остаточно зруйнованим”.

***

“Ми відчуваємо обов'язок сказати: те, що зараз відбувається — це шлях у прірву, шлях до громадянського конфлікту і розвалу держави”, — заявили десять глав українських Церков і релігійних організацій у відкритому листі до Президента України щодо мовного питання.

***

Представники громадських рухів і опозиційних партій Львова заблокували вхід у Львівську

облдержадміністрацію. “Окупаційний режим перейшов межу, Україна перед загрозою втрати самостійності”, — сказав один із учасників акції протесту, керівник обласного виборчого штабу ВО “Батьківщина” Степан Кубів.

Перед цим опозиційні сили створили обласний страйковий комітет, бо, як вони заявляють: “...заяви, звернення, апеляції до влади не дають жодного результату”.

***

У Донецьку учасники мітингу на захист української мови вимагають позбавити українського громадянства авторів антиконституційного закону “Про засади державної мовної політики” нар-

депів Вадима Колесніченка й Сергія Ківалова.

5 липня

У день свого 60-річчя перед учасниками акції протесту виступив народний депутат Іван Заєць, заступник голови Української народної партії: “У Верховній Раді відбувся конституційний переворот, який укотре довів, що парламентською діяльністю керує кримінал. І забезпечує він це не лише кулаками, а й голосуванням за депутатів, яких навіть не було в залі, на підтримку віртуального законопроекту, остаточного тексту якого не існує в природі.

Саме тому ігнорується Конституція України, Закон “Про Регламент Верховної Ради”, народ і навіть свої ж “подільники”. Адже щоб здійснити конституційний переворот, провладна більшість — Партія регіонів, КПУ, партія Литвина, — відправила “ненадійних” членів своїх фракцій у різні інстанції по вигаданих справах, і, скориставшись їхніми картками, проголосувала за неіснуючий мовний законопроект”.

Окрім того, на переконання Івана Зайця, “останні події в парламенті довели, що режим Януковича — маріонетковий інструмент у руках кремлівської влади. Достатньо було приїхати главі адміністрації президента Росії Путіна Сергію Іванову і заявити, що закон про мову необхідний Україні, як парламентська більшість, відкинувши Конституцію і регламент, взялася виконувати вказівку Москви. Сьогоднішні події також засвідчили, що режим Януковича продовжує торгувати стратегічними ресурсами країни: безпековими і територіальними — раніше у Харкові, гуманітарними — сьогодні, а завтра готується торгувати землею”.

І підсумував: “Жоден депутат, який віддав свій голос за антиукраїнський мовний законопроект і тим самим встромив ніж у серце України та посприяв порушенню миру і спокою в Україні, не повинен бути у наступній Верховній Раді”.

***

Опозиційні партії й громадські організації Дніпропетровщини вирішили з 5 липня розпочати щоденні акції протесту, аж доки не буде повалено режим Януковича. Про це лідери місцевих опозиціонерів заявили на мітингу проти прийняття мовного закону.

Як відомо нашим читачам, ще 15 червня 2012 року ВУТ “Просвіта” імені Тараса Шевченка через усіх учасників розширеного засідання сесії Головної Ради Товариства звернулося до просвітян із закликом протестувати проти ухвалення закону “Про засади державної мовної політики”, який поверне практику минулого — асиміляцію і денационалізацію українців, а згодом і духовний геноцид українського народу, повторить на нашій землі Балканський сценарій розвалу Української держави.

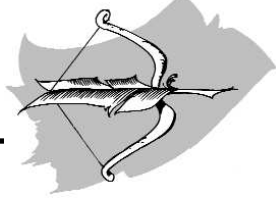
Центральне правління “Просвіти” організувало регулярні прес-конференції в УНІАН, які відбулися 18, 21, 28 червня, транслювалися на 5 каналі. В них узяли участь народні депутати України нинішнього та минулих скликань: Іван Заєць, Юрій Гнаткевич, Микола Кульчинський, Зіновій Шкутяк, Степан Хмара, Василь Костицький, Володимир Шовкоштиний, надзвичайний і повноважний посол України в ООН Володимир Василенко, директор Інституту української мови НАНУ академік Павло Гриценко, директор Інституту літератури НАНУ академік Микола Жулинський, експерт Центру політико-правових реформ Олександр Кур'яний, мовознавець, професор НАУКМА Лариса Масенко, професор Іван Ющук, письменник Дмитро

Дроздовський, народний артист України Леонід Мужук та ін.

Модерував зустрічі голова “Просвіти” Павло Мовчан. Зокрема на прес-конференції 6 липня 2012 року в УНІАН він заявив: “Ще ніколи, за всі роки незалежності, Україна не стояла перед загрозою втрати свого суверенітету. Розроблена багатоходовка, яка передбачає розчленування України, і мовне питання — домінуюча складова цього проекту”.

Протестні просвітянські акції почалися в червні, а від 3 липня прокотилися по всій Україні: в Черкасах, Дніпропетровську, Запоріжжі, Донецьку, Луганську, Житомирі, Полтаві, Рівному, Івано-Франківську, Львові та інших містах. Вони відбувалися у набагато важчих умовах, аніж біля Українського дому в Києві: були провокації, побиття, кримінальні переслідування. Нині ми збираємо всі свідчення про ці події і подамо їх детально в наступних числах тижневика та видамо книжкою в бібліотеці “Слова Просвіти”.

Триває збір підписів на захист української мови. Просвітяни не згортають свої протести, бо вважають, що влада вчинила злочин перед українською нацією, і вимагають від Президента вето вати цей закон та припинити цькування титульної мови унітарної держави, рідної мови автохтонного народу.

***

Члени Громадської гуманітарної ради при Президентові України **Іван Драч** і **Богдан Ступка** висловили рішучий протест проти ухвалення Верховною Радою України в першому читанні законопроект “Про засади державної мовної політики”, виступивши із заявою, у якій, зокрема, сказано так:

“*Ми звертаємося до Президента України Віктора Януковича як Голови Громадської гуманітарної ради терміново скликати засідання ради й висловити неоднозначно своєю, як Президента України, позицію щодо законопроекту “Про засади державної мовної політики”. До речі, попередній Президент України своїм Указом від 15 лютого 2010 р. № 161/2010 затвердив “Концепцію державної мовної політики”. Цей Указ повинен діяти, адже Ви, шановний Вікторе Федоровичу, його не відміняли.*

У Положенні про Громадську гуманітарну раду, яке було затверджено Вашим, пане Президенте, Указом від 2 квітня 2010 року № 469/2010, одним із основних завдань гуманітарної ради є: “Забезпечення збереження громадянської злагоди в суспільстві, формування толерантності в міжнаціональних відносинах, досягнення компромісу і консенсусу у питаннях формування та реалізації мовної політики, збереження історичної та культурної спадщини”.

Очевидно, що законопроект “Про засади державної мовної політики” не тільки не сприяє збереженню громадянської злагоди в суспільстві, досягненню компромісу і консенсусу в питаннях формування та реалізації мовної політики в Україні, а навпаки, вже піняв високу хвилю протестів і поставив під загрозу збереження громадянського миру в суспільстві. Громадська гуманітарна рада повинна рішуче засудити ці спроби узаконення російської мови як другої державної в Україні. Якщо цього не буде зроблено, ми не вважатимемо можливим перебувати далі в складі Громадської гуманітарної ради”.

***

Українські організації Європи та США поширили заяву щодо “ухвалення” Верховною Радою “мовного” закону. У ній, зокрема, зазначається:

“Ми, представники українських організацій Європи, висловлюємо наш протест проти політики чинної влади, зокрема проти “мовного” закону та деук-

раїнізації країни. Працюючи на чужині для забезпечення мінімальних умов для існування наших родин в Україні та будучи найбільшим інвестором в українську економіку, ми докладаємо максимальних зусиль для популяризації української мови та культури, натомість чинна українська влада робить все для їхнього знищення. Останніми діями влада перейшла Рубікон!

Ми робитимемо все від нас залежне, щоб донести до політиків і народів країн нашого проживання правду про ситуацію в Україні та закликати їх не співпрацювати з керівництвом України! Необхідно чітко розрізнити український народ та купку пройдовців, котрі узурпували владу в Україні! Ми закликаємо наших рідних, друзів, представників громадських організацій та всіх свідомих українців не бути байдужими!” **Під заявою стоять підписи 30 представників українських громадських організацій світу.**

***

Біля Українського дому ні на мить не припиняється мітинг. Підсилувальна установка, що змонтована в мікроавтобусі з навскісним написом по борту “Остання барикада”, працює без відпочинку. До мікрофона один за одним підходять депутати, прості громадяни, відомі й маловідомі громадські діячі, співаки, музиканти... Заяви, заклики, пісні, музика, промови на захист Кон-

ституції і незалежності України час від часу перериваються дружним співом національного гімну. НСПУ на терміновому засіданні секретаріату ухвалила заяву, яку виголосив перед учасниками акції **Володимир Шовкошичний**: “У цю тривожну хвилину загрози громадянської війни та розколу в Україні звертаємося до всіх, кому дорогий мир і злагода в державі. Верховна Рада ухвалила закон, який порушує хистку мовну рівновагу в толерантному українському суспільстві. Це зроблено для того, щоб відвернути увагу людей від спричиненого бездарною політикою команди Віктора Януковича економічного й соціального краху, загрози дефолту, обвалу гривні, безробіття, стрімкого зростання цін і вартості комунальних послуг, тотальної корупції, провалу всіх соціальних програм, які влада цинічно ігнорує, затуляючись, немов фіговим листком, мовним питанням.

Шахрайське ухвалення мовного закону остаточно підтверджує смерть парламентаризму в Україні, а рішення суду про заборону протестних акцій, гарантованих Конституцією, свідчить про крах судочинства. Мусимо сказати гірку правду: велика провина за те, що сталося в українському парламенті, лежить і на опозиції, для якої вузькопартійні інтереси вия-

вилися вищими від державницьких і яка, тонучи у дріб’язкових чварах, не виявила належної відповідальності, політичної волі у відстоюванні мовного закону, як, зрештою, і в інших життєво важливих для суспільства питаннях”.

***

У парламенті зареєстрували письмову заяву Володимира Литвина про звільнення з посади голови Верховної Ради. На знак протесту проти антиконституційного заколоту, вчиненого парламентською більшістю. За день до цього про складення своїх повноважень заявив віце-спікер **Микола Томенко**.

6 липня

Учасники мітингу біля Українського дому ухвалили резолю-

8 липня

“Голосування за цей законопроект (Ківалова-Колесніченка — *Ает.*) — це не особисте рішення. Потрібно зупинитися у намаганні використати цю ситуацію для покращення чийогось передвиборчого іміджу”, — сказав **В. М. Литвин** на прес-конференції у м. Житомирі, куди він прибув на свій майбутній мажоритарний виборчий округ.

9 липня

О 9.30 з боку Печерських пагорбів до Українського дому під командою дебелого “бригадира” підходить невелика група оплаченої масовки Партії регіонів і комуністів зі згорнутими транспарантами й прапорами. Усі в очікуванні чергової провокації. Спроба журналістки Нового телеканалу взяти в одній із учасниць інтерв’ю закінчується для неї плачевно: статистка, лаючись, вибиває з рук мікрофон. Міліція, не зважаючи на прохання журналістів захистити і затримати нападницю, байдуже спостерігає.

10 липня

Голодування біля Українського дому продовжують дев’ятеро осіб: **Оксана Неживенко**, 26 років (Вінницька обл.); **Ганна Ющенко**, 20 р. (м. Вишгород, Київська

Фото Петра Антоненка

цію, в якій оголошено про початок акції “Україна проти Януковича”. Після цього народні депутати заявили про припинення голодування. Більшість учасників, представників політичних партій, згорнувши свої прапори, розійшлися. “Ми сьогодні перемогли!” — переконував присутніх, а в їхніх особах і всю Україну, **лідер партії “Фронт змін” Арсеній Яценюк**. Згідно з його твердженням, відмова Володимира Литвина підписати закон є маленькою, але перемогою цієї акції.

7 липня

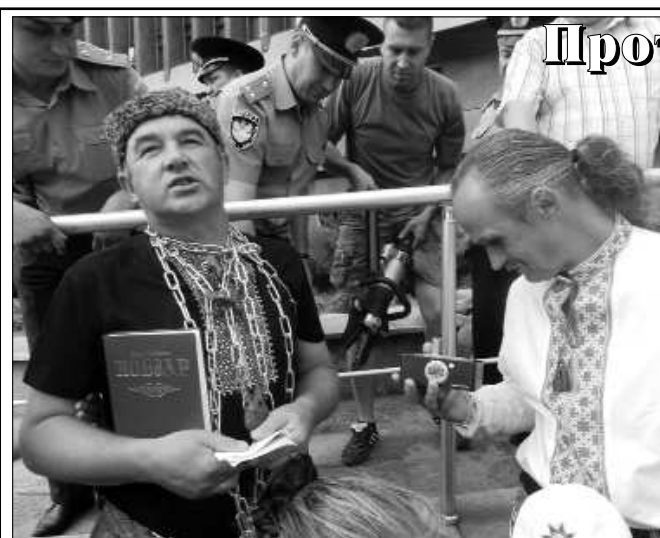
Група беркутівців “очистила” вхід перед Українським домом від учасників протестної акції і перенесла металеві бар’єри до самих сходів.

***

Преса, радіо, телебачення, які у ці бурхливі дні були не надто щедрими на увагу до подій під Українським домом, тепер замовчують у своїх інформаційних повідомленнях акцію, що все таки триває й подосі.

***

У мікроавтобусі “Остання барикада” із ретрансляційною апаратурою “невідомі” розбили скло. І це на очах у міліції, яка ні на мить не залишає своїх постів навколо протестувальників.

Галина ЄГОРОВА, м. Запоріжжя
Фото автора

Пікет, організований Запорізькою “Просвітою” біля облдержадміністрації, пройшов напружено. Міліція застосувала силу для розгону просвітян, у дворах чергували загони “Беркуту” та інші спецпід-

Протест у Запоріжжі

розділи. Голова ЗОО ВУТ “Просвіта” ім. Т. Шевченка **Олег Ткаченко**, організатор акції, прикував себе ланцюгами до металевого пандуса, до pana Олега приєднався просвітянин **Святослав Щербина** з шестирічним сином, які замотали себе ланцюгами, протестуючи проти свавілля антиукраїнської влади.

Почався збір підписів на захист рідної мови.

Міліціонери відбирали у людей плакати з мовною символікою та конфіскували просвітянський прапор. Спеціальними щипцями відірвали товстий металевий ланцюг, від’єднавши його від пандуса. Голову Запорізької “Просвіти”, наче кримінального злочинця, потягнули до міліцейської машини. Люди перешкоджали ганебним діям міліції, лягали під колеса автомобіля, але правоохоронці забрали **Олега Ткаченка** у відділок, де звинуватили в неіснуючих порушеннях. А люди протестували і не розходилися до вечора. Активісти “Просвіти” просто з майдану прийшли під двері суду, де розглядали справу щодо дій О. Ткаченка. І чекали, поки той вийшов під загальні оплески у козацькому вбранні та із залишками ланцюгів на тілі.

Хроніку підготував **Микола ЦИМБАЛЮК**
Фото автора

Віктор Ющенко: Збережемо Україну!

7 липня в Києві відбувся форум патріотичних сил України, на якому було оголошено про об'єднання в єдину патріотичну опозицію політичних партій і громадських організацій, що сповідують національну ідеологію. Мета об'єднання Конгресу українських націоналістів, “Нашої України”, Української народної партії —

представлення народу нової української політики та формування механізмів її реалізації. Адже саме така українська політика здатна зберегти національну ідентичність та демократичні свободи українців, забезпечити роботою та високими доходами 60—80 % громадян, а також за 3—4 роки принаймні вдвічі збільшити доходи бюджету завдяки потенціалу найперспективніших галузей — АПК, транзитної сфери, туризму.

Лише партій недостатньо для широкого пропагування правдої національної ідеї. Тому до об'єднання було залучено понад 30 громадських організацій найбільш широкого спектра: окрім національно-патріотичних туди увійшли ще й молодіжні та фахові громадські організації — аграріїв, освітян, медиків тощо.

Україна спроможна вийти зі стану національного приниження. Українське суспільство отримує змогу прискорити реформи в країні, якщо підтримає праву політику, ініційовану КУНОМ, “Нашою Україною” та УНП. У цьому разі більшість громадських організацій за підтримки правих партій матимуть змогу створити єдину потужну патріотичну партію. Конкурентоспроможна сила здатна буде сформувати праву більшість у парламенті та через виконавчі механізми державної влади втілити свою політику в життя.

“Патріотичні сили мають спільними діями не допустити реалізації в Україні антиукраїнського плану”, — заявив лідер “Нашої України” Президент України 2005—2010 рр. Віктор Ющенко, виступаючи на форумі патріотичних сил у Києві.

За його словами, цей форум патріотичних сил — відповідь на виклики, що стоять нині перед усім українським, і інструмент представлення інтересів цієї частини суспільства, якій не байдуже майбутнє України.

“Я переконаний, що події, які нині відбуваються в Україні, — це уроки, з яких ми повинні зробити правильні

висновки: куди йти, з ким йти, які ідеї нам потрібно відстоювати”, — наголосив він.

В. Ющенко зазначив: “Усе, що називається словом “українське”, сьогодні перебуває під анафемою — твоя мова, твоя культура, твоя книжка чи фільм, твоя церква”. Він також переконаний, що сьогодні країні пропонують концепцію деукраїнізації: “Якщо ми говоримо, що українська мова є фактором державотворення, безумовно, тут компроміси неможливі”.

В. Ющенко закликав не допустити розколу країни, який нині нав'язується. Він зазначив, що питання мови, питання церкви, які порушуються в країні, — це реалізація антиукраїнського плану з ліквідації української незалежності. Сьогодні найбільш актуальним для України має стати гасло “Збережемо Україну!”. “Ми не хохла, ми не малороси, ми — нація, яка може дати відповідь на будь-яке внутрішнє питання розвитку, тільки не треба нам чинити протистоянь”.

Ющенко переконаний: “Якщо у вас є вибір — у вас є шанс, тому не треба опускати голови і говорити, що нам нічого не допоможе”. Він закликав захищати Україну й

наголосив, що сьогодні потрібно пробачити один одному і стати пліч-о-пліч.

Лідер “Нашої України” підкреслив, що сьогоднішнє об'єднання відкрите для всіх політичних і громадських сил, які усвідомлюють необхідність такого єднання.

“Наша Україна”, Українська народна партія та Конгрес українських націоналістів уже підписали декларацію про об'єднання в єдину патріотичну опозицію політичних партій і громадських організацій, що сповідує національну ідеологію.

У декларації вказано, що, крім спільної участі у виборах, партії ставлять за мету формування єдиної української політичної сили.

Підписанти наголошують, що об'єднуються заради спільних цінностей та цілей, зокрема й відстоювання державної незалежності та безпеки, демократії, цілісності нації, її національної ідентичності, європейського вибору країни та добробуту держави.

“Переконані, що лише об'єднавшись, ми зможемо якісно змінити державну політику та повернути Україну на незворотній шлях демократії, добробуту та європейського розвитку”, — ідеться в декларації.

Заява

Президента Всеукраїнської громадської організації “Асоціація українських правників” у зв'язку із ухваленням Верховною Радою України 3 червня 2012 року закону України “Про засади державної мовної політики”

Ситуація, яка склалася сьогодні в українському суспільстві у зв'язку з ухваленням 03.07.2012 Верховною Радою України закону “Про засади державної мовної політики”, потребує від кожного свідомого громадянина нашої держави чіткого визначення власної позиції з цього питання, оскільки з ухваленням цього закону порушується низка законодавчих актів, і насамперед — вимог Конституції України, чим завдається суттєва шкода українському громадянському суспільству, національним та державним інтересам України, зокрема і на міжнародному рівні.

Відповідно до статті 6 Конституції України, органи законодавчої, виконавчої та судової влади мають здійснювати свої повноваження у встановлених Конституцією України межах і відповідно до законів України. Конституція не встановлює винятків і для Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади в Україні, до повноважень якого належить ухвалення законів (статті 75, 85).

Визначення статтею 10 Конституції України державного статусу української мови є не тільки закріпленням мови як одного із символів держави, а й складовою конституційного ладу України, основи якого сформульовані у Розділі I Конституції, що має назву “Загальні засади”. Норми Конституції є нормами прямої дії (стаття 8). За статтею 8 Конституції закони та інші нормативно-правові акти мають прийматися на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Таким чином, ухвалення законів, які не відповідають Конституції України, є можливим лише після внесення відповідних змін до Конституції України тільки у порядку, визначеному Конституцією України.

Ухвалення законів про зміну основ конституційного ладу, зокрема і зміни конституційних основ функціонування української та інших мов, можуть відбуватися тільки за особливою процедурою за згодою українського народу. А якщо такі зміни передбачають обмеження прав і свобод людини і громадянина, то вони взагалі не можуть бути здійснені. Ці принципи положення закріплені у статтях 156 та 157 Конституції України. Як один із авторів проекту Конституції України 1996 року, я особисто доклав відповідні зусилля для того, щоб не допустити у майбутньому будь-якої зміни конституційного ладу України та забезпечити таку редакцію статей 156 і 157 Конституції України, яка дозволила б унеможливити посягання на конституційний лад, державний статус української мови та державну символіку України.

Те, що ухвалення згаданого закону Верховною Радою України 03.07.2012 року спрямоване на внесення змін до конституційного ладу та обмежує права українців, не викликає сумнівів. Тому варто звернути увагу ще на деякі теоретико-правові проблеми, пов'язані з ухваленням Верховною Радою України 03.07.2012 року закону “Про засади державної мовної політики”.

Конституцією України, поряд із визначенням української мови як державної, статтею 10 також встановлено, що в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської та інших мов національних меншин. Порядком застосування мов в Україні може визначатися тільки законами. Це означає, що Верховна Рада України, ухвалюючи закони відповідно до пункту 4 статті 92 Конституції України, уповноважена тільки визначати порядок застосування мов в Україні. Установивши законом від 03.07.2012 року “Про засади мовної політики” офіційний статус мов, Верховна Рада України вийшла за межі своїх конституційних повноважень.

Відповідно до статті 21 Конституції України, права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними і при ухваленні нових законів або внесенні змін до чинних не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (стаття 22). Однак ухвалення законопроекту “Про засади державної мовної політики” звужує зміст та обсяг існуючих прав і свобод українців, чим порушує вимоги Конституції України.

Окрім цього, при ухваленні згаданого закону було допущено порушення процедури розгляду законопроектів, визначеної Законом України “Про Регламент Верховної Ради України” від 10.02.2010 № 1861-VI (далі — Регламент Верховної Ради України). Зокрема, цей законопроект на порушення вимог Регламенту Верховної Ради України був включений у порядок денний та поставлений на голосування.

Народним депутатам на порушення статті 117 Регламенту Верховної Ради України не було роздано за десять днів до розгляду текст цього проекту закону та на порушення статті 118 Регламенту Верховної Ради України не надано порівняльної таблиці врахуван-

ня зауважень, висловлених депутатами після ухвалення проекту закону в першому читанні.

Крім цього, також була порушена стаття 119 Регламенту Верховної Ради України, відповідно до якої під час розгляду законопроектів у другому читанні Верховна Рада проводить його постатейне обговорення та голосування. Не проводилося також голосування щодо можливості розгляду цього законопроекту за скороченою процедурою, однак закон був ухвалений поспіхом саме за “особливою” скороченою процедурою.

Під час ухвалення згаданого закону було також порушено гарантоване частиною III статті 34 Регламенту Верховної Ради України право кожної депутатської фракції на виступ одного її представника з цього питання, а також право народного депутата, представників інших суб'єктів права законодавчої ініціативи, які внесли письмову пропозицію чи поправку, на їхню вимогу отримати слово для обґрунтування пропозиції чи поправки.

Також відповідно до висновку Міністерства фінансів України (інформація про який надана у висновку до законопроекту “Про засади державної мовної політики”, реєстраційний № 9073 Комітетом Верховної Ради України з питань культури і духовності від 23.05.2012), реалізація зазначеного закону вплине на видаткову частину Державного бюджету України, оскільки запровадження цього акту потребуватиме додаткових видатків з державного та місцевих бюджетів.

У пояснювальній записці до законопроекту від 25.08.2011 його фінансово-економічне обґрунтування не було наведено на порушення частини III статті 91 Регламенту Верховної Ради України, яка вимагає у разі внесення законопроекту, прийняття якого призведе до зміни показників бюджету (надходжень бюджету та/або витрат бюджету), щоб суб'єкт права законодавчої ініціативи надав фінансово-економічне обґрунтування (включаючи відповідні розрахунки). Тут слід нагадати, що відповідно до пункту 3 частини II статті 94 Регламенту Верховної Ради України цей факт є підставою для повернення законопроекту суб'єкту права законодавчої ініціативи без його включення до порядку денного та розгляду на пленарному засіданні. Незважаючи на це, даний законопроект не лише був включений, а й прийнятий Верховною Радою України з порушеннями положень статті 123 Регламенту Верховної Ради України, що передбачає певні варіанти легітимізації рішення Верховної Ради України, жоден з яких не був використаний на вечірньому засіданні Верховної Ради України 03.07.2012 і тому неможливо встановити, який саме текст проекту закону був проголошений народними депутатами України.

Ситуація, що склалася у зв'язку з ухваленням Верховною Радою України закону України “Про засади державної мовної політики”, свідчить про кризу українського парламентаризму.

Українське суспільство має право претендувати на те, щоб Парламент України забезпечував ухвалення юридично виважених рішень, які відповідатимуть Конституції України, законодавчим нормам і стандартам демократичного суспільства, сприятимуться в Україні та за її межами як легітимні й конституційні.

У зв'язку з наведеним у цьому випадку єдиним юридичним прийнятним виходом із ситуації вбачається скасування рішення Верховної Ради України про ухвалення закону “Про засади державної мовної політики” від 03.07.2012 та відхилення його як такого, що суперечить Конституції України і ухвалений з порушенням вимог Конституції України і Регламенту Верховної Ради України, з наступною оцінкою громадянами України цього факту на парламентських виборах.

Василь КОСТИЦЬКИЙ,
професор, президент Асоціації українських правників, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України

Кому вигідна опозиція правих?

Коментує Дмитро ЧУЙКО, член Центрального Проводу Української Народної Партії

— Створення Союзу патріотичних сил багато хто оцінює як крок Віктора Ющенка, спрямований на те, аби “працювати на владу”. Кому, на Вашу думку, вигідне створення ще однієї опозиції в Україні?

— По-перше, вказана назва об'єднання є робочою, остаточне рішення щодо неї буде прийняте на спільному з'їзді Нашої України, Української народної партії, Конгресу українських націоналістів та інших політсил наприкінці липня цього року.

По-друге, ініціаторами об'єднання, окрім Віктора Ющенка, є також голова УНП Юрій Костенко, лідер КУНу Степан Брацюнь, голова “Просвіти” Павло Мовчан та низка інших політиків і громадських діячів.

Сьогодні в нашій державі є нагальна потреба в об'єднанні політичних партій національно-демократичного спрямування, тому глибоко помиляються ті, хто хотів би бачити УНП, Нашу Україну чи КУН в одній “упряжці” з лівою “Батьківщиною” чи ліберальним “Фронтом змін”. Створення правої опозиції вигідне найперше малому та середньому бізнесу, селянину-одноосібнику, аграріям та всім тим, чий інтереси наше об'єднання захищатиме в парламенті.

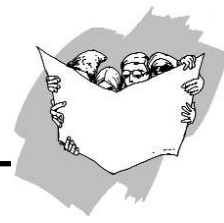
— Кого вважаєте своїм головним конкурентом на електоральному полі і на яку прихильність виборців у відсотковому вимірі розраховуєте?

— Сподіваюся на те, що на виборах 2012 року наші співвітчизники відкинуть сумну традицію голосувати за “бренди” та “вождів” і нарешті почнуть аналізувати ідеологічні програми партій та оціняти реальні здобутки політиків — кандидатів до Верховної Ради.

Конкурентів в об'єднання національно-демократичних сил немає, оскільки сьогодні ми єдина сконсолідована права опозиційна сила в нашій державі. Стосовно відсоткового виміру точно прогнозувати важко, але з упевненістю можна стверджувати, що права опозиція подолає прохідний бар'єр до парламенту.

— Але ж соціологічні дослідження показують, що опозиція Ющенка навіть не наблизилася до п'ятивідсоткового бар'єра. Отож у кого відбиратимете голоси — у Партії регіонів і КПУ чи в об'єднаній опозиції?

— Соціологія, особливо перед виборами, майже на сто відсотків замовна. За даними внутрішніх досліджень, праві ідеї, які сповідують партії й організації, що входять до нашого об'єднання, знаходять підтримку що найменше у чверті українців. Якщо виборець керуватиметься ідеологічними мотивами, а не гречкою та гарними обличчями з “білбордів”, то про жодне “відбирання голосів” не доведеться говорити.

Д. САБАШЕНКО,
м. Павлоград
Дніпропетровської області

В якій державі ми живемо?!

Я людина немолода, багато бачив і пережив на своєму віку. Як свідомий українець, зазнав нелегкого життя і за радянського часу. Але такого знущання, як нині, у вільній, нібито незалежній Україні, не зазнавав ніколи. За комуністів світ ділився дуже чітко: любиш Україну, отже, націоналіст. Вибирай: або разом із нами створюєш "єдиний советській народ", а ні — то в психушку, чи на Колиму, чи в Сибір. Сьогодні за мову начебто так далеко не посилають, але в моральному плані жити стало набагато важче, просто нестерпно. Я ходжу на милицях, і коли дивлюсь і слухаю українських перевертнів, україноненависників, таких як Колесніченко, Єлена Бондаренко, мені хочеться милицями розгрозити телевизор.

Днями слухав цього українофоба Колесніченка на радіо "Ера". Це було наступного дня після тієї мовної бійки, де вже б'ють українських генерал-полковників. Побили Миколу Петрука, а тоді цинічно О. Єфремов сказав: сам упав, а Є. Бондаренко додала, що об свій черевик розбив обличчя. Хотів би я бачити, як вона наткнулася на шпильки своїх черевичків. Як би це їй вдалося, якщо вона, звичайно, не акробатка. Яка безсоромність! Яка ганьба! Чи ще у світі є така країна, де привселюдно б'ють командувача сухопутними військами держави та й ще знущаються над ним і ніхто цих бандитів (іншого слова я в цьому випадку не доберу) не притягнув до відповідальності. Навіть моральної. Не

Фото Миколи Цимбалюка

засудив у пресі, наче так в Україні й має бути: українців били, б'ють і битимуть доти, доки вони не скажуть — досить. Тут господарі ми, українці, а не ви, загарбники. Чи вчорашні приїжджі, чи гості, а нині вже окупанти, які підняли голову у зв'язку з безкарністю і з відсутністю УКРАЇНСЬКОГО ПРЕЗИДЕНТА, УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ. Уся ця мовна вакханалія нагадує мені повоєнну окуповану Німеччину, де генерал німецької армії віддавав честь американському сержанту у зоні США.

Отож, виступаючи на радіо "Ера", Вадим Колесніченко поводився, як переможець, як окупант, постійно сміючись в ефірі. На запитання слухача, яка вас мама народила і чи вам не соромно, що зрадили не тільки Україну,

а й рідну матір, відмовившись від рідної мови, Колесніченко у відповідь тільки засміявся, а тоді повідомив, що він народився в українській сільській родині в Умані. Увечері, уже на виставі у Шустера, я уважно придивився до того Колесніченка. І він нагадав мені нашого сусідського лядька, коли я жив у селі Кишенці Маньківського району Київської області (нині Черкаська область). Нашими сусідами була єврейська бідна родина. Зовні ні Сруль, ні Хайка не були схожими на євреїв. Сруль мав возика і конячку. Тим возиком він розвозив односельця білу глину і продавляв дітям, таким, як я, свищики з глини. Щоправда, не з білої. Коли наше село окупували німці, люди, щоб урятувати цю сім'ю, охрестили їх по-вуличному і назвали україн-

ськими іменами. Оскільки Сруль їздив на чотириколісному возику, то дали йому, а відповідно і його дружині, прізвище Колісніченки. Сруля назвали Василем, а Хайку — Явдохою. Так вони Колісніченками і прожили в Кишенцях уся окупацію. Ніхто з односельців їх не видав.

Після звільнення України від гітлерівців Колісніченки переїхали до Умані. Обличчя Сруля (Василя) Колісніченка я добре пам'ятаю й досі. Сьогодні я не можу стверджувати і не стверджую, що Вадим Колесніченко — син чи родич отих кишенецьких Колісніченків. Можливо, й родич, а може, й однофамілець. Але якщо припустити, що він таки родич, то він ані маму, ані рідного тата не зраджував. Кишенецькі Колісніченки розмовляли російською мовою. Українською тільки під час окупації гітлерівців. Саме тому я й хотів би захистити Вадима Колесніченка від того емоційного слухача радіо "Ера", який дорікав, що він зрадив мову матері і працює, як агент, на чужу державу. Щодо "чужої держави", то хай цим займаються відповідні органи. Я цього не знаю, хоч і поділяю думку слухача. А якщо тепер Вадим Колесніченко ще й одружився, скажімо, на кримчанці, то чого б це він і справді мав ламати собі язика якоюсь мовою, коли його закон про регіональні мови дасть йому повне моральне право зберегти того язика у чистоті й стрункості.

Я цього листа не писав би. Але того дня, коли я побачив Колесніченка і придивився до нього

під час передачі Шустера, то мені здалося, що його батьки чи родичі такі з наших Кишенців. Але чому ж стільки в його очах ненависті до всього українського? Він мав би бути тільки вдячний українцям за те, що вони зробили для нього, як і ця держава. Він усе має від України, окрім совісті й честі. Інколи мені здається, що в нього у жилах тече не кров, а жовч і отрута. А душа взагалі порожня.

Може, й справді його хтось найняв, як казав той слухач, і він тепер відробляє срібняки уманського Іуди. Враження таке, що це не людина, а механічна машина без душі, серця, любові. Її хтось десь накрутив, і вона весь час заводиться і верещить, якщо почує щось українське.

А ще мене змусила взятися за перо стаття Олега Черногуза "Я 5 років жив в Україні" ("СП", ч. 20 за 2012 р.). Господи, я давно нічого емоційнішого не читав. Стаття відомого письменника мене взяла за душу. Я ледь стримував слези, бо то таки правда. І так само можу сказати, що я в ті роки — роки за президента Ющенка — у Павлограді жив, як в Україні, а не у колонії, де мені ледь не щодня кажуть: "А ти што, дед, до сіх пор не научілся говоріть па-русскі?". Мабуть, у жодній державі, якщо вона держава і нею кермують патріоти, не знущаються над народом так, як в Україні над українцями. Я листуюся з представниками української діаспори і часто запитую їх: чи їм там так само боляко називатися українцями, якщо у них про це запитують? Вони відповідають, що нічого подібного у тих країнах немає. У якій же країні ми живемо? Хто мені скаже?

Іван ЗАХАРЧЕНКО,
Київська обл.

Вони не зупиняться, їх потрібно зупинити...

Скажіть, українці, кому належить Україна: нам чи тим, хто на ній безчинствує і панує? Чому ж ми вже 20 літ байдуже споглядаємо, як її — таку могутню, життєздатну — грабіжники перетворили на дику руїну? Знаю — нам болить, але зловісний дух, змішаний із духом віковичного рабства, скорив нашу волю і віру. Дарована свобода не сколихнула закликлі душі, ми не повстали проти свавілля і зла. Живемо сподіваннями: ось прийде месія, змилюєть нас над нами і годуватиме гречаною кашею.

Месії приходять, маємо четвертого, але ходен із них не заронив у серця світлик сподівань. Навпаки, світ наш стає гіршим і безнадійнішим. Ожив дух царату, більшовизму і злочинної олігархії. Ці спрути, об'єднавшись, розпинають країну. Люди розбігаються геть, страшно жити в державі, яку рознесли вщент. Безпросвіття і бідність, де в бездуховній суєті гине молоде покоління — наше майбутнє. Національному дереву добра і правди не дають розвиватися, рости.

Хаос і безвладдя збудили ворохобників та україножерів, які, мов люті цербери, вчепилися за нашу мову, за живий дух нашого існування. Мова для нас, пом'ятих, як рідна мати, а вони, яничари, хочуть завести в наш дім ще і мачуху, наділити її силою і владою. Підло чинять. Їхні дії, хоч би як їх маскували, послаючись на європейські мовні канони, — чергове безглуздя влади, яка не здатна чесно і самовіддано служити рідному народові.

Ті, хто підняв мовну проблему, програють. Не варто розбурхува-

ти людські душі, яким щоденно допікає згубне існування. У такий спосіб і владу не зберегти, що вислизає з-під ніг збанкрутілих політиканів.

Манкуртам, що зазіхнули на мову великої нації, так не минеться. Мова — наша святиня, її гени ввібрали і зберігають великі масштаби історичної пам'яті, яку сучасні мародери, підтримані владою, спотворюють і паплюжать. Боляче бачити лукавих і розперзаних вандалів, що злочинно поводяться. Згадаймо, якої кривди зазнала мова від царату і більшовизму. Вижила, не впала, витерпіла кабальні муки і гоніння. Вона, плекана народом, орган нашої духовності, нікому не завдала ні шкоди, ні болу. Страждальниця, їй місце у сонмі святих. Без її божественного звучання збідніє гармонія світу.

Нашу мову слід любити, підтримувати, розвивати, але знаходяться невіглази з холодним серцем і розумом, не дають їй спокою. Не хапайтеся за неї, погляньте на Україну, на її люд. За що він так покутує? Хто розорив державу, затяг її в нетрі найвідсталіших? Ніде не чути голосу правди. Народ загнано у стан терпіння і покори. Дають йому стільки, щоб ноги воліли. На політичних шоу за участю одних і тих самих фігур бачимо словоблудне лицемірство, далеко від насущних чаянь і людських жадань. Всенародний дух творення знищено, зате торгашество і злочинство процвітають.

Якщо з алфавіту будь-якої мови вилучити лише одну літеру, відразу збідніє інтелектуальний і духовний світ, стане важко спілкува-

тися і розуміти одне одного. А що буде, коли відберуть у нас не літеру, а мову? Катастрофу, що може спіткати нас, навіть важко уявити. Законопроект, який скомпонували мовні демагоги Колесніченко і Ківалов, не дає шансів на спасіння мови. Доля мови, як і наша, тепер залежить від помаху однієї руки.

Злочинна розкіш спустошила Україну. Вона загрузла в болоті корупції, усе заляпано брудом продажності і безчестя. На чисті розум і совість нічого не вирішується і не робиться. Через суцільний безлад усі намагаються щось покласти в кишеню, а не в душу. Злодійські елементи — слуги мамони — загібають до останнього, доводять люд до відчаю і безвиході. Водночас затято насаджують культ "великого і могутнього".

Я не проти "могутнього", безліч прочитаних творів на цьому "язичку" дали певні знання і науку. Я вдячний, я не цураюсь "могутнього", але нині у незалежній країні він мусить знати своє місце. Лише тоді зникнуть україножери, а колесніченки й ківалови підуть у небуття.

Хто має чесне серце, не зробить мову каменем сліпої ворожнечі, не розпалюватиме між людьми розбрат і ненависть. А ми терпимо людину, яка зухвало просторікує, що наша мова "непотрібна...". Цей ненависник чимось нагадує християнського імператора Юстиніана, який 529 року закриття Афінську академію, засновану ще Платоном. Відтоді, як свідчать історики, розум людський помутнів і замовк навіки. У нас теж, волею чиновника, зневажено і перекручено справжні знання і наука.

Тому кулачна епопея, що ви-

бухнула під куполом зради, об'єднала патріотичні сили під стягом мови, є гарним прикладом, як усім нам потрібно стояти стійно і боронити нашу незалежність, конституційні права від злісних провокаторів, нахабність яких не має меж.

Стямтеся, гордувати й уцерблювати мову країни, де ви в добрі й ситості живете, це паскудство і хамство. Недовга ваша дорога, але чорне клеймо ганьби вічно лежатиме на вас і вашому роду. Хіба вам не досить, що кожен українець знає і без принуки володіє російською? Це доказ, що українці мудріші, толерантніші. Знають, як важко жити без рідної мови, а ще важче бачити, коли її розпинають і нівечать мовні короїди.

"Могучий" завдав нам глибоких ран, віками збиткувався над українською мовою, гальмував її розвиток. Московські напади були настільки потужні, що люди ламалися, байдужіли, ставали на шлях зради. Саме це й породило в суспільстві мовне сум'яття.

Мова — це не річ, а духовна субстанція, яка передається від батька і матері. Щасливі люди, які не зраджують рідну мову, постійно розмовляють і спілкуються нею. Та ще щасливіші, коли знають інші мови. Це свідчення освіченості й порядності. А тут багатьом ніби заклинило. Вік живуть на чужій землі, але незугарні зв'язати кілька слів мовою аборигенів. Тому й горляють: "Дайош російській язик!" А хто його від вас забирає?

Багато нашого люду, рятуючись від лиха і зла, проживають по америках, австраліях, де вони, не зазнаючи гоніння, зберігають рідну мову, навчилися й чужої, стали

повноправними громадянами тих країн. Цього не скажеш про московську дикість, що постійно гнітить, не сприяє мовному самовиявленню. Імперський дух, скільки житиме, стільки й шкодитиме і самій Росії, і її близьким і добрим сусідам.

Я не вірю тим, хто каже, що любить Україну, але зневажає, не шанує її мову. Стільки наплодилося цих манкуртів, силами яких можна було б побудувати новий Біломор-Балтійський канал, номенклатурні совки нічого не будують, живуть на широку ногу, приборавши до рук народні багатства. Лише один червоний "тріполог" Говерлу намолов словесної потехи, але ні краплини не зробив видимого добра.

Думаєш, аби таких жирних котів, як казав одіозний Кучма, посадити на зарплату вчителя чи лікаря, ураз би принишли, не блазнявали б. Коли Шустер виводить народних на ринг, завжди відчуваєш: буде люта гризня і взаємні звинувачення. Тому народ від них не чекає ні добра, ні правди. Вони слуги, але не народні, відробляють тим, хто ними повеліває.

Шановні яничари, коли ви не пускаєте державну мову у свої розкішні апартаменти, то не знущайтеся з неї, не душіть її. Якщо вважаєте, що вона вам не потрібна, то ви втратили розум і совість. Не забувайте, що за рідною мовою горою стоїть народ — пригноблений, обкрадений, але він не потерпить мовного лиходійства. Адже йому і рідній мові доведеться зводити на глибоких руїнах нову Україну. Зупиніться, або вас зупинять!

Віктор ТЕРЛЕЦЬКИЙ, просвітянин, член НСПУ, лауреат Огієнківської (2006) та ім. П. О. Куліша (2011) премій

Прийшла із глибини нашої історії

Українська мова — не забанка сьогодення. Глибоко усвідомлюючи її прийдешність із давнини століть, діячі України статтею 10-ю Конституції України, ухваленій на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, ствердили: “Державною мовою в Україні є українська мова”, і в ній же наголосили: “Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України”.

Мусимо нагадати й інші загальні засади Конституції — Основного Закону України, — висловлені у цій статті. Нагадати, бо депутати Верховної Ради України 3 червня 2012 року, по суті, ухвалили у першому читанні антиконституційний законопроект українофобів щодо української мови. А в тих конституційних засадах мудро стверджувалося, що “в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України”. Чого ж треба більше?!

Та ось, як влучно висловився на сторінці “Слова Просвіти” Василь Овсієнко, “варяги внутрішні і варяги зовнішні”, які приїшли владарювати у нашій державі, намагаються відібрати, знеславити нашу рідну українську мову.

Гірки були сторінки українського минулого. Упродовж багатьох часів боронили українське слово славні сини і дочки України: Тарас Шевченко, Іван Франко, Борис Грінченко, Михайло Драгоманов, Леся Українка, Софія Русова, Олена Теліга та інші. До них, їхнього голосу приєднувалися й маловідомі нині літератори. Такі, як, зокрема, виходець із родини священика с. Погрібки Новгород-Сіверського повіту Чернігівської губернії Сергій Васильович Рклицький (1876—1934). Людина високої культури і освіти (вихованець Новгород-Сіверської гімназії, Харківського університету) мовби крізь віки

відчув у словах гетьмана України Івана Мазепи: “Ей, братиша, пора знати./Що не всім нам панувати./ Не всім дано все знати/І річами керувати”, що прийдуть “керувати” сучасні “Ківлови—Колесніченки”. Ті, які будуть “ківати” на мову іншої держави — проводити антиукраїнську діяльність на користь сусідньої Росії і “колесувати” українське слово. Свого часу Сергій Рклицький видав дві книжечки з промовистими назвами “Правда о языке Украины” (Градизьк, 1917) та “Думки людей науки про мову й нашу мову” (Київ, 1926).

Він, глибоко і розлого ознайомившись із працями відомих діячів науки, культури і освіти, політичних діячів України, Росії, Європи, світу, доніс їхні думки до своїх читачів.

Доречно нагадати і сучасникам ці оцінки нашої української мови, її стану.

Першу з названих книжок він присвячує темі: “Говор древней Киевской Руси, важнейшая теория происхождения украинского языка и общий очерк его развития. Коренные особенности его”.

Епіграфом до неї С. Рклицький бере рядок із думи Пантелеймона Куліша “Старець”, присвяченої дружині свого приятеля В. М. Білозерського Надії Олександрівні, народженої Ген. Рядок, в якому висловлена глибока впевненість Куліша та й його самого в життєвості української мови: “Буде жити наше слово, буде!”.

У власній передмові пише: “Вредные испарения эпохи царизма густым туманом окутали и вопрос украинский, в частности вопрос о языке на Украине. Это туман, сказали бы мы, подсказанности, шаблона, затасканности, туман боязни самостоятельной мысли, словом, то готовое наследие абсолютизма Московии”.

Надалі згадує вірш нині забутого поета — символіста М. Г. Філяського (1873—1938), наводить повністю поезію Олександра Олеся “О слово рідне! Орле skutий!”. Останні чотири рядки бе-

Фото Євгена Букета

ре, по суті, девізом усього свого життя:

*О, слово! Будь мечем моїм!
Ні, сонцем стань!*

*Вгорі спинися,
Осяй мій край і розлетися
Дощами студними над ним.*

Наведені в книжках Сергія Рклицького посилання на майже сорок осіб засвідчують його велику обізнаність із працями відомих діячів різних країн про українську мову. Доведемо до читачів деякі з тих висловлювань із коментарем самого Рклицького і мовою друку.

Михайло Максимович: “Ожно-русский язык сложился еще в древнее время (до татарского нашествия). Прежде всего в земле полян, затем в Червонной Руси, но под влиянием речи Киевской. Вот почему речь эта (иначе ее Максимович называет Киево-Переяславской) более чиста, чем речь Северской Украины, Слободской, Вольны и Подолии”.

Рклицький також додає думку філолога О. Потебні про існування нашої мови вже “в начале XIII в., до нашествия татар”.

Акцентує увагу на доказі російського філолога Федора Корша (1843—1915), що “до XIII века украинцы-поляне, древляне и другие — жили между Днепром и

Карпатами. В XIII в. под напором татар они отхлынули на запад. ...На восток его перенесли переселенцы, а позднейшая колонизация придала украинскому языку сравнительное однообразие в говорах разных частей Украины”.

Наводив Рклицький вислів політичного діяча Миколи Бухаріна: “Слово, річ, мова з'єднані з суспільством не тільки своїм розвитком, але й своїм виникненням, і як надзвичайно важливі форми ідеології разом з думанням відіграють видатну роль в житті суспільства”. Він (до того ж публіцист) у 1920 роках вказував на неукраїнський склад КП(б)У як на причину того, що в Україні гіперболізують загрозу місцевого націоналізму. У лютому 1937 року М. Бухаріна заарештували й засудили до розстрілу.

Нині, бачимо, утворився неукраїнський склад влади України. Філологу-слависти, словенцю Франтишеку Міклошичу належать такі слова: “Мову малоруську наука повинна розглядати, як мову самостійну, а не як піддіалект великоруської”. Німецькому письменнику і перекладачу Боденштадту такі: “Українська мова наймелодійніша й найголосніша поміж усіма слов'янськими мовами... Ніде

дерево народної поезії не дало стільки смачних плодів, ніде дух народної поезії не відбився так виразно й сонячно, як він відбився на піснях українських”.

В обох своїх книжках Сергій Рклицький чимало цитує з праць К. Д. Ушинського (1823—1870), українця за походженням і духом, який волею долі вимушений був служити в Росії, і заповів поховати себе на території Києво-Видавського монастиря.

Вчитаймося усі, кому люба і дорога наша Україна, її мова, в слова славного педагога-демократа: “А наша багата південно-руська мелодійна, співуча мова, якою розмовляє не 200 тисяч, а 14 мільйонів народу, на якій існує така народна література, якою не може похвалитися жоден з народів, на якій ще недавно співав Шевченко, виганяється зі школи, як яка-небудь чума!”. І це писав року 1862-го, напередодні горезвісного Валувського обіжника. І ось нині на українському ґрунті, добравшись до високих посад, влади, новітні “валуєви” намагаються підрубати під саме коріння українську мову.

У книжці “Думки людей науки про мову й нашу мову” Сергій Рклицький наводив думки академіка Агатангела Кримського, якого 1941-го, на 71 році життя, заарештували й вирядили в “телячому” вагоні на Схід, де він, українець виснажений, помер; Павла Чубинського, автора національного гімну “Ще не вмерла України”; політичного діяча, вихідця з родини священика Сергія Єфремова (1876—1939), засудженого за сфабрикованою справою “Спілки визволення України”. Останній із боєм у серці писав: “І тільки один лишився нашому народові скарб од далеких прадідів. Цей скарб єдиний — то рідна мова й рідне письменство, тією мовою писане: обоє як вираз його духовної істоти, як символ його опрічності національної і як знаряддя самосвідомості, як пам'ятка од минулого й надія на прийдущі часи”.

Тож виконуймо заповіт наших славних предків! Бережімо цей єдиний скарб — українську мову! Захистімо її від вандалізму!

Андрій МИКОЛИН, м. Київ

Напишемо разом портрет теперішньої влади!

Після послаблення і сходження з історичної арени славетної Київської Русі українські землі у різні періоди захоплювали, поневолювали, окупували Золота Орда, Литва, Польща, Московська держава та ін. А тому українському народу впродовж століть доводилося відстоювати свою волю, державність. За неї боролися мужні ватажки, герої, вожді — керівники козацьких повстань (кінця XVI—першої половини XVII ст.), гетьмани Богдан Хмельницький, Іван Виговський, Петро Дорошенко, Іван Мазепа (XVII—XVIII ст.) та ін.

У XIX ст. в Наддніпрянській і Західній Україні розгортається новий національно-визвольний рух, який виявився у діяльності й творчості Т. Г. Шевченка, Кирило-Мефодіївського товариства, Руської Трійці, українських громад (напівлегальних осередків), просвітніх організацій, національних партій.

У середині 70-х років XIX ст., зважаючи на посилення політичних, освітньо-культурних утисків царського уряду щодо українського народу, напівлегальна організація “Київська громада” відірвала за кордон свого члена, вченого

Михайла Петровича Драгоманова з метою розвивати духовну культуру українців, ширити в Європі відомість про свій поневолений народ, піддавати гострій критиці колоніальну політику іноземних держав, сприяти єднанню населення Східної і Західної України. І в цьому напрямі йому вдалося багато зробити, про що свідчать присвячені цьому правдиві праці дослідників.

На початку 90-х років XIX ст. у Львів прибув з ініціативи національно свідомих і демократично налаштованих київських інтелігентів, М. С. Грушевський для здійснення великої української місії — готувати могутні, всеохопні підвалини національно-визвольної революції в Україні. У тодішніх складних умовах національних, суспільних, політичних і класових відносин в Австро-Угорській імперії діяти було дуже важко. З приводу цього у листі від 4 листопада (23 жовтня) 1894 р. відомий український письменник і громадсько-політичний діяч О. Я. Кониський із Києва писав М. С. Грушевському: “І ледве хто ліпше за мене може зрозуміти і оцінити — яку Ви при-

несли велику жертву на вівтар нашої бідоласної Нені!.. Жертва велика, але ж і діло, якому Ви пішли служити, вельми велике, а великі діла не робляться без великих жертв. Се повинен тямити кожен українець, що носить на шії не кавун, а голову, а в грудях не шматок яловичини, а серце. Я запевне знаю, що чимало людей тямлять се так, як і я, і так, як я, готові самих себе віддати, аби тільки допомогти, щоб Вам там було добре! Я не сподіваюся, кажу щиро, щоб сучасні русини Галичини зрозуміли і оцінили Вашу велику місію, але Вам віддячить Україна — і незабаром: наші внуки, а Ваші діти висловлять Вам голосно те, що ми думаємо нишком. Надія на краще не кидає мене” (Листування Михайла Грушевського. — Т. 3. — Київ—Нью-Йорк—Париж—Львів—Торonto. — 2006. — С. 83—84).

М. С. Грушевський, докладаючи надлюдські зусилля, багато зробив для успішного виконання покладеної на нього місії. Пізніше він разом із багатьма іншими українськими патріотами взяв активну участь в Українській національній революції 1917—1921 рр., яка ма-

ла відродити власну державу. Тоді цього не вдалося здійснити.

І ось у 90-х роках XX ст. завдяки історичному досвіду національно-визвольної боротьби передових сил українського народу, завдяки специфічним історичним умовам, що склалися в колишній радянській імперії, Українська Держава повстала. Проте в ній нині відбуваються складні процеси, які можуть призвести до її загибелі. І передусім тому, що у представників теперішньої влади (як говорив колись Олександр Якович Кониський, автор слів ще одного українського гімну, музика М. В. Лисенка) на шиях є не голови, а “кавуни”, в грудях є не серця, а “шматки яловичини”.

Шановна редакціє! Надрукуйте у вашій газеті значну за обсягом, капітальну статтю, написану талановитим публіцистом-патріотом, в якій було б гостро, критично змальовано детальний анатомічний зріз, портрет сучасної влади в Україні. Цю статтю треба було б надрукувати окремою брошурою масовим накладом. Вона служила б реалізацією (особливо напередодні парламентських виборів)

великих мрій і заповітів Тараса Шевченка. На жаль, сам цього зробити не може, оскільки не є фахівцем у публіцистиці.

Від редакції: Нам сподобалася пропозиція Андрія Миколини щодо портрета нинішньої влади. Тож запрошуємо до колективної роботи над цим портретом усіх небоязких і небайдужих. Влада — це не лише Президент і Уряд, це й голова сільської ради, й районна адміністрація, й народні обранці всіх рівнів. Хто нами керує? Кого і як ми обираємо? Запрошуємо до співпраці і публіцистів, і сатириків, а головне — вас, дорогі читачі! Нам називають “маленькими українцями”, електротомом, але це не означає, що у нас немає очей, слуху, розуму, що ми не розуміємо, хто є хто у верхніх і нижніх ешелонах влади. Час сказати всю правду, аби знову не наступати на ті ж граблі. До роботи, сміливі, правдиві, розчаровані й переконані! Якщо джерело влади — народ, то час вичистити бруд і намул з наших джерел!

Працюймо!

Пилип СЕЛІГЕЙ,
науковий співробітник Інституту
української мови НАН України

Завершальний том «біографії» українського слова

У мовознавчому житті України сталася визначна подія: вийшов друком шостий том “Етимологічного словника української мови” (літери У–Я). Останній, сьомий, том міститиме покажчики. Отже, весь лексичний склад нашої мови дістав етимологічне висвітлення. Щоб невтаємничений читач уповні осягнув значення цієї події, в кількох словах її передісторія.

укладача, він пропонує власну.

Коли статтю написано, настає етап редагування. Воно не менш копітке й тривале, ніж саме написання. Нерідко статтю доводиться доповнювати у зв'язку з появою нових версій походження слова. З огляду на складність і “багатомовність” тексту його слід прискіпливо перевірити на предмет помилок і недоглядів. Зазвичай остаточний варіант вичитують чотири-п'ять разів.

Ось така “кухня” етимологічного словника. Ось чому його укладають десятиліттями!

Перші три томи (літери А–М) побачили світ протягом 1982–1989 років. Повнота зібраного матеріалу, високий науковий рівень, глибина

Етимологічні словники пояснюють, звідки походять слова. “Біографія” слів цікавить багатьох, тож ці словники мають неабиякий попит. Вони прикрашають книгозбірню чи не кожної освіченої людини й уже невдовзі по виході стають бібліографічною рідкістю.

Укладати їх почали ще від кінця XIX ст., і сьогодні етимологічні словники мають майже всі європейські мови. Спочатку вони були невеликими — одностомними. У наступні видання потрапляло дедалі більше слів, пояснення ставали розлогішими, обсяг словників більшав до двох, трьох, а то й чотирьох томів.

Українській мові щодо цього не щастило. Тривалий час вона не мала жодного етимологічного словника. У 1920-х роках при ВУАН працювала комісія для його створення, але через масові репресії її розформували. Хоч як дивно, перший етимологічний словник української мови з'явився в Канаді. Упродовж 1962–1982 рр. його видавав англійською мовою відомий філолог Ярослав Богдан Рудницький. Щоправда, завершити видання не вдалося — побачило світ тільки два томи. Іван Огієнко теж працював над етимологічним словником. Його дітище вийшло в чотирьох томах уже по смерті укладача (в 1979–1994 рр.). Попри великий реєстр, словник має радше популярний характер і не відзначається глибиною етимології. Зважмо, що з огляду на “залізну завісу” обидва ці видання були для нас недоступні.

Брак повноцінного етимологічного словника не міг не бентежити науковців Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН України. Злагодило його було не тільки вимогою часу, а й справою професійної честі. Робота над ним розпочалася далекого 1964 року. Етимологи могли спростити собі завдання й створити нашвидку невеликий словничок на 5–10 тисяч слів. Але його наукова цінність також виявилася б невеликою. Через це укладачі вирішили підготувати видання фундаментальне, з максимально можливим охопленням лексики (не лише літературної, а й діалектної). У результаті обсяг словника розрісся до семи грубих томів. Процес укладання теж розтягся — майже на півстоліття (!).

Сказати, що укладати етимологічний словник важко, — не сказати нічого. Хороший, справді вартісний словник неможливо зробити за два-три роки. Потрібна багаторічна зосереджена праця, часто забарна й марудна. А ще — наполегливість, залізна воля, вміння не “зійти з дистанції” на півдорозі. Історія етимологічної лексикографії знає приклади розпочатих, але не доведених до кінця словників. Не випадково академік О. Мельничук, ініціатор і головний редактор українського етимологічного словника, назвав роботу над ним “мовознавчим альпінізмом”.

Як його уклали? Спершу було сформовано реєстр слів — на основі шеститомного “Українсько-російського словника”, словників Б. Грінченка, Є. Желехівського та С. Недільського, а також усіх наявних на той час діалектних словників.

Потім — власне написання статей. Занурюючись у глибоку праісторію, етимолог оперує десятками споріднених слів і паралелями з кільканадцяти мов. Якщо походження слова незрозуміле й губиться в пітьмі віків, він аналізує й оцінює різні версії, що розкидані по численних словниках, статтях і монографіях, виданих і у нас, і за кордоном. Одну версію етимолог має визнати найвірогіднішою, інші — малоімовірними, ще інші — необґрунтованими. Якщо жодна з версій не задовольняє

Головний редактор словника, академік НАН України
О. С. Мельничук (1921–1997)

етимології дістали схвальні відгуки наукової громади. І не тільки в самій Україні. Зарубіжні колеги отримали для своїх розвідок цінне джерело українськомовного матеріалу. А для шанувальників рідного слова в Україні поява такого солідного видання в роки повзучого російщення стала приємним подарунком.

Гортаючи словник, можна бачити, що лексику в ньому подано за гніздовим принципом, а стаття має чітку структуру. Після заголовного українського слова (*мати*) наведено похідні від нього з літературної мови та діалектів (*матуся, матиця, маточка, маткувати, материзна, безматок, праматір* тощо). Це дає змогу не писати на слова з прозорою похідністю окремих статей і подавати матеріал стисло. Далі йдуть лексичні паралелі з інших слов'янських мов (білоруське *маці*, польське *matka*, чеське *matí*, болгарське *майка* тощо). Потім показано реконструйовану форму слова — яка вона була в праслов'янській мові (*mati). Якщо слово має відповідники в інших індоєвропейських мовах, наводяться й вони (наприклад, литовське *motina*, ні-

мецьке *Mutter*, латинське *māter*, давньоіндійське *mâtēr-*, вірменське *mair*). Остання ланка в етимологічному ланцюжку — індоєвропейська праформа (**māter-*). Закінчується стаття списком використаної літератури.

Якщо слово не питоме, а запозичене, словник указує, з якої мови воно до нас прийшло, а далі так само простежує його “родовід” аж до індоєвропейського рівня. Цим, до речі, етимологічний словник відрізняється від словників іншомовних слів. Адже ті подають коротку довідку: вказують лише безпосереднє джерело запозичення, тоді як глибша етимологія й ширші етимологічні зв'язки слова лишаються невисвітленими.

...Четвертий том словника (літери Н–П) здано до видавництва 1988 р. Але невдовзі нашу країну спіткала економічна, а за нею й книговидавнича криза. Вихід словника зупинився. І ніхто не міг сказати, коли він відновиться. Можливість довести справу до кінця відсувалася на якусь туманну перспективу. Часовий розрив між укладанням і виданням чимдалі наростав.

Етимологам нічого не лишалось, як зібравши волю в кулак і долаючи відчуття безнадії, працювати далі. Утім, вимушена перерва мала й свої позитиви. Зокрема вдалося врахувати новітні публікації з діалектології та порівняльно-історичного мовознавства. Від четвертого тому запроваджено покликання на праці І. Огієнка, Ю. Шевельова, О. Горбача — раніше через цензурні рогатки укладачі були змушені обминати ці прізвища мовчанкою.

2003 р., після 14-річної перерви, давно підготовлений четвертий том нарешті вийшов. На жаль, його не зміг потримати в руках керівник авторського колективу, видатний мовознавець О. Мельничук. Він відійшов у вічність за кілька років до того, але встиг відредагувати цей і наступний томи. Його справу гідно продовжила київська школа етимології, що сформувалась у процесі укладання словника. До неї нале-

жать такі відомі славісти, як О. Ткаченко, Т. Лукінова, Г. Півторак, В. Склярєнко, О. Пономарів, І. Стоянов та інші. Спільними зусиллями вдалося доредагувати й видати п'ятий і шостий томи. Сподіватимемося, що вихід сьомого (довідкового) тому не забариться.

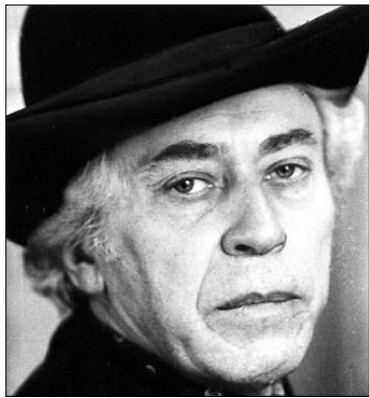
Етимологічний словник має не лише мовознавче, а й велике загальнокультурне значення. Він містить точні, вивірені, науково обґрунтовані відомості про те, як, коли й звідки сформувався лексикон української мови.

Словник ще раз доводить, що наша мова — цілком самостійна, самобутня слов'янська мова й зовсім не діалект російської мови, “зіпсутий польськими впливами”. Хоч ця заявлена теза вже давно спростована, з нею й досі носяться деякі шовіністи великодержавного гатунку. Водночас видання спростовує вигадки, буцімто українська мова настільки давня, що з неї утворився санскрит укупі з рештою індоєвропейських мов. Для фахівців такі “теорії” звучать смішно, а проте вони все ще блукають у середовищі наших аматорів-верхоглядів од мовознавства. Корисність словника в тому, що він дає правильне уявлення про розгалужену, багатоступеневу спорідненість індоєвропейських мов і реальне місце української мови серед них.

Видання призначене і для фахівців з етимології, і для всіх, кого цікавить історія української лексики. Кому не буде цікаво дізнатися, що, приміром, слова *стїл* і *стєля* історично пов'язані з дієсловом *стєлєти*, а *пїклуватися* й *печаль* — з дієсловом *пєкти*. Що *пиво* походить від *пїти*, а *жир* від *жїти*. Хто б міг подумати, що слова *ректи*, *урок*, *винок*, *пророк*, *отрок*, *наврочити* — спільнокореневі, а *метр* “одиниця довжини”, *метр* “наставник” і *метро*, навпаки, абсолютно різного походження. Що *скромний* буквально означає “той, який стоїть біля краю”, а *пролетар* — “незможний багатодітний батько”. Усі такі факти (а їх у словнику — безліч!) пробуджують інтерес до української мови, привчають цінувати її як національний скарб.

Звісно, відколи почав виходити словник, наука не стояла на місці. Якби його уклали сьогодні, вдалося б повніше врахувати здобутки вітчизняних і зарубіжних етимологів за останні два десятиліття. Адже тепер ми знаємо значно більше про спорідненість слов'янської лексики з лексикою кельтських, тохарських, албанської та хето-лувійських мов, про звуковий склад і значення давніх індоєвропейських коренів, про слова, запозичені нашою мовою в найдавніші часи, зокрема й із неіндоєвропейських мов. Але це не прогалини, а радше можливості для доповнення словника. Головне, відтепер українська лексика має вичерпний і надійний етимологічний опис високої наукової вартості. Зараз Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні готує своєрідне доповнення до нього — “Етимологічний словник суфіксів української мови”.

Оглядаючись на півстолітню історію створення словника, мимоволі замислюєшся: як таку фундаментальну, багатотомну й многотрудну працю вдалося довести до літери “Я”? Очевидно, справа не тільки в наполегливості. Цей масштабний задум можна втілити лише тоді, коли повністю на ньому зосередитися. Чи можливо це у вищій школі, де в працівників лівову частку зусиль і часу забирає викладання? Навряд. Така справа до снаги тільки академічній установі, де створено для цього всі належні умови.

Упорядник і автор літературно-критичних розвідок лауреат Національної премії ім. Т. Шевченка Володимир БАЗИЛЕВСЬКИЙ

Це річ заліза — вища річ...
Ю. Липа

Юрія Липу знають мало. Він і досі стоїть мовби осторонь, затінений своїми молодшими сучасниками-пражанами — Ольжичем та О. Телігою.

Майже неприсутній він і в свідомості сучасних поетів.

Навіть сторіччя від дня його народження фактично пройшло непоміченим.

Томик прози і скромне перевидання вибраних віршів поета накладом у тисячу примірників за збіркою 1938 року, приурочених до цієї події, мало що змінили у ставленні до нього.

Об'єктивна причина відома — послідовне викорчовування українського духу у нинішній неукраїнській Україні.

Суб'єктивна — поезія Липи не надається до масовості.

Вона герметична, як герметична кожна висококультурна творчість, що вимагає певних передумов для свого освоєння.

До того ж ця зачиненість ще й зримо употужнюється рано віднайденим власним стилем — своєрідним і нелегким для визначення.

Маланюк, який відчував із Липою духовну спорідненість, вважав його поетом для поетів, — промовисте означення.

Юрій Липа (1900—1944)

Вино тарантулів

Поетика Липи строга, неусміхнена — ні живопису, ні музики, ні метафорики. Повна відсутність усього того, за що інерційно хапається критичне перо.

Недарма вершинна його поетична збірка називається “Суворість”.

Ця сувора муза зростала на ґрунті формування “модерного українського націоналізму” (Ю. Бойко), жила його ідеями, підсилюваними ще не прочахалими героїкою і трагізмом визвольних змагань.

Зрештою, як і творчість Ю. Дарагана, О. Ольжича, Оксани Лятурицької, О. Стефанови-

ча, Л. Мосендза, Олени Теліги, — квітника талантів, налаштованих на боротьбу, готових до самопожертви.

Насіння, що його сів Донцов, жадібно всотувалося гумусом романтичних душ і проросло.

Фінал багатьох цих доль, як відомо, трагічний (Липа й Ольжич загинули у тому ж 1944-му).

Войовничий оптимізм емігрантського покоління був виявом вільного духу на відміну від форсованого оптимізму ровесників у поневоленій Україні, причетних до розбудови “нового світу”.

Це важливо пам'ятати, щоб зрозуміти не тільки різницю між

там і тут, а й домінують творчості пражан, свідомих її тематичного самообмеження.

Поезія Липи — за винятком інтимної лірики “Світлості” — поезія воїна-монаха, спраглого вищої, справедливої, а тому виправданого мети.

Хо́да у неї тверда й наступальна. Вона урочиста, зібрана і цілеспрямована.

Щоб досягнути Липу як характер, а отже, й знайти відмітку до його поезії, досить прочитати “Вино тарантулів”, вірш, який завершується рядком: “Убивців душ — забий! То — справедливість”.

І прийде час

I

І прийде час, коли твої учинки
Обернуться й повстануть проти тебе;
Як воєнки, зберуться навкруги
І зброєю грозитимуть тобі,
Нагому й безборонному.

А потім

Посходяться ще вчинки-фарисеї
І відчитають лживі обіцянки,
І вимагатимуть, щоб сповнив ти їх;
І прийдуть ще повії по заплату.
Ти всіх приймеш без слова.

Тільки станеш

І вислухаєш кпин, погроз і лайок,
І сповнишся гіркотою страшною,
І, очі звівши, скажеш: —

Боже, де Ти, де Ти?

І на той жаль бездонний

Світло скаже: — Тут.

І на той смуток Світло загориться,
І юрби вчинків, з'єднані у Світлі,
Закаменіють, збліднуть, відйдуть,
І врешті будеш ти

із Світлом сам на сам,

Чого був спрагнений ти все життя...
Лишень, відходячи,

зупиняться два вчинки,

Найліпший і найгірший,
озирнуться й скажуть:

— Так, це була людина, —

й відйдуть, обнявшись.

II

О вийти б несподівано з неволі
Тілесности — на простір, виднокруг,
І бути як вітер і як день у полі...
Радіймо, серце, — ось приходить Друг,

Той Друг, що лагідний, що —
в брамі, на сторожі
До світла іншого, де інші квіти, Боже.

III

Пребудь в мені! Все ближче ночі тьм
І тьма — гущіша. Боже, вдалечинь
Відходять блага й сили помічні, —
Безпомічному поможи мені!
Наш день малий, він швидко проплива.
І втихне сміх, і слав минуть слова, —
Нехай же змінні загасають дні,

Ти, що — незмінний, о пребудь в мені.
Молю Тебе! Не будь лишень на мить,
А, як до учнів, злинь, щоб говорити.
Як лагода, як визвіл заясній,
Не проминай, — зостань в душі моїй!

З'явись і сповниш мною! Борони
Від страху жить, від труду, що як сни,
Хто ж, як не Ти, підпора й провідник,
Що в сонце й бурю вестиме повік?

Свій хрест подай, як звідси буду йти,
Шлях освіти, верхівлі освіти,
Де рай цвіте, а не чуття земні.
Життя чи смерть, — а Ти пребудь в мені.

***

— Благословен, розгорнений
просторами, морями,
Ти, що відвік перебуваєш з нами!

Як сонце в променях,
що палить і тремтить,
Як сонце в променях,
іскристостях і громах,
Благословен, що рвеш
в надлюдську шир і помах,
Благословен еси за кожен день і мить!

Щоб душу визволить, мені ламаєш тіло,
І світиш, як закон, і плинеш, як кадило,
І ось відроджуєш і кличеш до нового,
Щоб знову міль була,
і серце знов тремтіло, —
Благословен еси! — довічно славмо Бога.

***

Де ви, де ви, земель наших пуритани,
Де Ти, Слово, втілене в людах
Із гострим, із ясним зором?
Розгублені, роздратовані, балакучі,

Вони скрізь — недовірки безбожні...
Як на дні моря,
Як у жовтім хвилюванні водорослин
Блукаю задумливо... — Боже,
Бий промінням,
Бий промінням,
Бий промінням!

Комілітонові чорноморцві

Будуй найбільше — душу. Гордий дім
В безсонних ночах архитект узрів,
Вгадав у каменю пропорцію і міць.

Тесали ліс, залізо гнули в вимір
І терпеливо корабель лучили
Майстри віддавна... Майстром будь і ти.

Будь із людьми, як в морі, їх пізнай
І все, що ліпше, забери для себе.
Ми всі — на хвилях, всі, як кораблі.

Не будь відразу простий. Промовчи.
О, горе тим, що так кладуться м'яко,
Немов медуза, мокра на долоні.

Прокляття

Бездомність псів, що лижуть кість суху,
Надгорода притулком теплим, Боже,
Вкажи брудним ропухам купи листя
І гайворонам їх колючі гнізда.
А тим, що злочин тління розсівають,
Убийникам душі з'явись у гніві,
Указуючи путь, що безконечна, —
Хай з божевільним поглядом од жаху
Покинуть справедливу Батьківщину
І іншої довіку не знайдуть!

Перші осадчі

Україно, рівнино жорстокого бою і слави,
Мов надхненне знамено,
сколихане в сонце, угору,
Краю знаків зловісних
і віщих, таємних і дивних,
О, прокляття моє богорівне,
прокляття простору!
Ти у душах сумирних,
як дим, як пожар, як нещастя,
Як залізне поле,
крівавим засіяне цвітом,
Ти дзвениш і даруєш привітом
нас дужих і сильних,
Ти печалю безвластя
так будиш, і рвеш, і бадьориш!

Із глибин давнини,
що без меж і без міри донині,
Наче крик соколиний
палає нам трепет беззвучний,
Се пороги, се — кручі,
се — море кричить наздогінці.

· · · · ·
· · · · ·
· · · · ·

Вино тарантулів

В солончаках понурого Сивашу,
В Херсонських прибережжях, чи в Криму
В глибоких норах павуки жорстокі,
Тарантули, ховаються, ждучи
Живої здобичі, щоб затруїть на смерть.

Лишень чарівники, півдикі вівчарі,
Збирають їх по ночах, що — без зір,
У бордюги зі шкір, а потім дражнять
Розпаленим залізом довший час,
Щоб був тарантул пурпуровий з іді,
І на пурпур гніву ллють вино.
Ось пішло вже готове.

Крапля пійла — безум.

Хто п'є його, втікає, все забувши,
Хто ж вип'є більше, падає, як з грому.
Вино тарантулів? о, знають люди
Від Хін до Греків пійло найлютіше!

Ви, роки гіркоти, ви, вівчарі жорстокі,
Вино тарантулів мені ви дарували,
Вам дякую за це і кличу тих на бенкет,
Що лица їх сміються, а серця їх підлі:

— Прийдіть до мене, прошу!

Я для вас вино

Поприготовлював у келихах з кришталю,
І усміхом вітаю їх: — Напийтесь
Вина того, що ви ділами заслужили.

Ім келихи подам і краплі не проллю...
Нехай у безумі отари їх зірвуться,
Подобу людську скинуть
і скаженим стадом
До урвищ бігтимуть, не матиму жалю,
Бо Слово Боже промовляє
в вічних книгах:
— Убивців душ — забий!
То — справедливість.

***

Знак цей рунічний завис над народом
міцним, важкостопим,
Всупереч Азії жаху
і всупереч зручній Європі.

Липа — поет зі своєю будовою речення і лексикою, яка незрідка ріже слух читача, вихованого на мові Шевченка і Коцюбинського.

Його архаїзми, діалектизми, граматичні вивихи чи пак неправильності, зміщення наголосу — витворюють свій особливий мікроклімат, до якого звикаєш поступово, але сприймаєш як даність.

Даність ще й ритмічно-вігальну, інколи — рідковживану.

Не цураючись античності й класицизму, Липа витворює свою інтонаційну мову й графіку — завжди доречну й виразну.

Цей рух від класичної форми до нервово-ритмічної пульсації “майже вільного вірша” простежив Ольжич. Шануючи Маланюка й Липу, віддавав перевагу останньому. Саме Липа, на його думку, найповніше вис-

ловив українську духовність. Говорив про незвичайну сугестивну силу його поезії. Для нього вона виплила не інтелекту, не чуття, а волі.

Для нас, сьогоднішніх, — сплав чуття, інтелекту й волі. Саме в такій послідовності.

Є певний алогізм і в зіставленні волі та сугестивності.

Суперечність оцінок кидається у вічі і в інших.

Маланюк писав про “благородну ясність” Липи, а Бойчук та Рубчак про його “заплутано-важкі структури”.

Треба сказати, Липа дає підстави для полярних тверджень. Невипадково те, що для Ольжича — воля, для Бойчука й Рубчача — чиста думка.

Дискусійне твердження останніх про бароко “типу Велич-

ковського” і зовсім неприйнятне — про “оголені від “поезії” твори “Вірую”.

Вірш “Пребудь в мені!” з цієї книжки — один із Липиних шедеврів. То інша річ, чому і в який спосіб він б’є по наших нервах.

Кожен з оцінювачів брав, природно, в поета те, що йому ближче.

Маланюк відмахнувся від “Світлості” і зрозуміло чому.

І як істинний поет возніс до небес близьку йому “Суворість”, побачивши у ній книгу з тих, які творять у літературі епоху. Поставив Липу поруч Рільке і Валері.

Але попри ці крайнощі, він же зауважив чимало слушного: “аскетичну доцільність слова”, “ощадність речення”, “лапідарність і емблематичність”, дух історизму й героїки.

Від скупості і сухості віршів Липи, казав Маланюк, б’ють іскри високої напруги.

І це та правда, що не підлягає оскарженню. Бо має прямий стосунок до цього неуцербного характеру.

“Господь міцним мене створив і душу дав нерозділему”, — сказав Липа про себе.

Господь не тільки створив його міцним, а й щедро обдарував: прозаїк, публіцист, історик, громадський діяч, лікар — скрізь і у всьому він лишив по собі слід.

І, дивна річ, не вірив у себе як у поета.

За свідченням Маланюка, жодні аргументи на користь прямо протилежного на нього не діяли.

Він рано урвав голос своєї суворості музи і тим самим створив

непояснимий прецедент: потужність хисту й алогічність рішення.

Липа-поет — автор трьох книг: “Світлість”, “Суворість”, “Вірую”.

Остання з них — книга релігійної лірики — глибокої і пристрасної.

Це в ній поет звертається до Бога: “Свій хрест подай, як звідси буду йти”.

Хрест на його могилі то зводився, то зникав із повеління безбожної влади.

Замордований нелюдямизайдами, поет навіть по смерті не мав спокою.

Незатишно було б йому і сьогодні. Книги його на книжкових розкладах відсутні.

І все ж він повертається. Сподіваємося, назавжди.

Горнами чорними воль
розпалюється знак цей,
І все страшніший, величний,
огненний, палючий
Сходить над краєм,
як дивна планета. Навкруг
Юрби сусідів дрижать. Найстрашніше
для них: чи він стопить,
Чи перетопить в землі цій руду на метал?
І от поволі зростають міста,
як хотіння, як гордість,
Поволі тужавіють села,
з містами поєднані міццю,
Тяжке багатство
і послух вбирають цей край.
Ось він зіпнявся у ритмі.
Ось ідуть, і я чую їх кроки.

***

О, Епіко, о сфінксе мармуровий,
Камінне тіло зводиться твоє
Напружене й холодне із імлі, з основи,
З віків, тисячоліть, з бездонності буття
Все вище, вище...

І вже бачу я
Ці очі владні, широко розкриті,
Ці очі — зимні в смерті, чи в розцвіті,
Ці очі — прості в жаху й неспокою...
І от — я йду з тобою, — і творю з тобою.

Лоїв (1649)

Мушкети Лоєва замовкли. Ніч прийшла
І в смутку розметалася на сонці.
Промовив князь Литви: —
Рушаймо! Тане мла,
Не відкликаються завзяті оборонці!

І полк німецький засік перейшов,
Гусарія за німцями ступою,
За кіньми ноші князя; корогов
Плила за ним ходою звиятною.

Загасли ватри гордих козаків,
Коло вуглин життя їх ледве тліло,
І сам Кричевський, лицар, маячів, —
Як пес, чигала смерть на ранне тіло.

І станув Януш: кожен з тих, що впав,
В своїх руках стискав німовну зброю.
І насварявся кожен: проклинав
Чужих богів з навалою чужою.

Ці трупи дивні з поглядом твердим
За рядом ряд підводились помалу
Усе нові в тривозі, що, як дим,
Курилася і мертвих оживляла.

І глянув князь, — на сотні тисяч гін
Мушкетами найжені границі,
А з Києва за дзвоном передзвін
Над військом пролітали, наче птиці.

Були — безсмертні ці, хто боронив,
Були — живі, ці мертві — на кордоні...
Князь наказав *вертатись*. Він спішив.
Він утікав, мов боячись погоні.

3 циклу “Суворість”

***

Я вірю в великий Наказ,
Що трубить вічно в поход,
Мене, тебе, нас
Закликає до важких когорт.
Ім’я минулого — ми,
Ім’я будуччини — чин:
Хто став, — є слугою тьми,
Хто в поході, — звитяжець він:
Він підлетів, як орел,
Він злив усе,
Що з глибоких джерел
Повінь несе.

***

Випала нині пороша
На кривавий слід!
Ех, земля наша — хороша
Та й відважний — рід!

Ген-ген поскакали коні,
Шабельки бряжчать, —
У цім краю — сонні,
Не давайте спати!

Пішла, пішла піхота:
Наказ! Наш наказ!
Гей, кому охота,
Приставай до нас!

***

Що ж, що нависли
Тучі на сонні ниви, —
По Божій мислі
Став дім Божий
Благочестивий!

Що ж: що не з нами
Очі ласкаві, —
Ми — грізні, ми — брами
Слави.

***

Розвивайтесь, луки,
Ви, гори і долини,
Благословляють вас руки
Господа України!

В огні і терпінню —
Села, міста і ниви;
І не буде спасіння
Тому, хто зрадливий!

Бог спалить, розмече
За несповнене слово, —
О ти, гострий мече,
Веди нас наново!

***

Смутен голос ночі,
нерухомий гай:
Прощай!
Темні твої очі
Зникли вдалині,
Завтра нові дні
І широкий світ;
Слухай у журбі:
Чи ж не чуть тобі
Тупоту копит?

***

Чорний орел Мазепи
Покидає сонні Яси —
Покиньте барви, крепи,
Золото і всі прикраси!

Станьте кожен спокоєн
У лави, що в сьайві мітів:
Се — Українець-Воїн
Ворота помітив.

І в краю, де все клекоче,
Він побіди сіє,
Б’ючи межі очі
Тебе, Росіє!

***

Деся моя заплакана маленька
Рученьками тихі лица вкрила;
Чорна пітьма, як гадюка ниця,
Обвиває ліженько її.

Деся моя заплакана маленька
Слухає крізь гори і долини
Моїх кроків неспокойну пісню,
Мого серця неспокойні мислі.

3 циклу “Світлість”

Балада

В’ється стежка між кущами,
Що чар-зіллям заросла,
Мліють трави під ногами
Від незримого весла.

Стій! Хатинка на узліссі
Невесела і смутна,
Троє воронів на стрісі,
Віє пусткою з вікна.

Хто замкнувся тут? Зіб’ю я
Засув чорний од дверей,
В темну горницю гукну я:
— Де ти, відьмо? Де ти, гей?

Стрепенулись чорні птиці,
Вовком скаче відьма в ліс.
— Хто ще тут у цій світлиці,
Що з примарами ізріс?

Хто? Я жду. — І за дверима
Чутна тиха хода.
— Хто? — З блакитними очима
Королівна молода.

***

Світанок свіж і синь,
Біль черешневих грон,
В’юнкого човна тінь
Над тьмою баговинь,
І став, і сон,
І шепіт твій, що час
Це — наче білий птах —
Здригання рук твоїх
В моїх руках

***

Камінні двори мої
Барвінком заросли,
Камінні двори мої
Печаллю заросли;

Зелений ряст і синій цвіт,
І легкий слід німий —
Давноминулого привіт
І рідний, і не мій.

Давноминулого привіт
Серед камінних плит
І стежки в соняшному дні
Ввижаються мені.

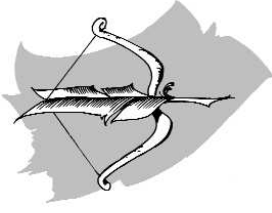
***

Од одного царства незчисленного
До другого царства незмірного
Міст дугою зіп’явся;
На одному кінці лев уклався,
На другому діти з

смолоскипами,

І течуть тіні ріками
Через міст.

Ех, виорю небо орлами,
Засію поля самоцвітами,
Половлю всіх райських пташок,
А ступлю крок, —
Потемніє небо із орлами,
Потемніє поле з самоцвітами,
Стихне пісня моя,
Стихну я.

Іван Чендей — Олесю Гончару:

Ужгород,
20 липня 1960 р.

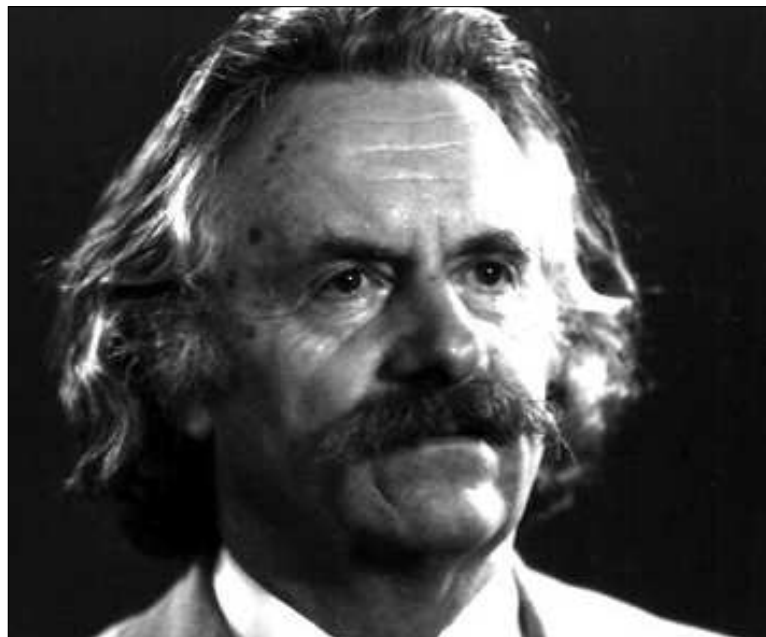
Дорогий Олесю Терентійович!

Після багатьох роздумів, часто нелегких, я переконався в тому, що треба міняти становище, в якому я зараз. Чимало думав над тим, щоб на якийсь час піти на роботу — просту, звичайну, певно фізичну роботу, чи то на лісопилний завод, можливо в шахту, можливо на мебльову фабрику тощо, тобто піти до простих людей, яких люблю, яким завдячую тим, що досі мною, як літератором, зроблено. Це дало б мені чимало, коли говорити про нові типи, нові теми, інакше кажучи, нові твори.

Чимало я думав і над тим, щоб поїхати до Москви на дворічні літературні курси (Вищі). Відчуваю, що треба вчитися, збагатитися новими знаннями, тобто розсунути свої обрії. Певен, що і перший, і другий шлях добрий, що саме так треба робити для нової свіжості, припливу нових сил. Не знаю, яка буде Ваша думка, та хотів би Вас переконати, що ставати мені літератором—професіоналом ще рано, а літератором—професіоналом я став, бо це принесла мені доля. До речі, після того, як мені довелося іти з відділення, я не раз думав про роботу, її мені ніхто не пропонував (навіть чи я пішов би в газету, з якої прийшов у відділення), самий же я не просив роботи, бо мав — працював над літературними творами, трохи й відпочивав після отих нелегких, крутих і скрутних років роботи на посаді секретаря нашого відділення. Років, в які приходилося чимало нахвилюватися, натривожитися в ім'я того, щоб підняти роботу, щоб роздмухати не в одному оту творчу жарину, що була вкрита товстим шаром попелу і, здавалося, гасла. Який фінал був всьому, знаєте, писати про це немає і малої потреби. Про роки роботи в відділенні буду згадувати завжди з радістю і бадьорістю, що поталанило дещо зробити, ще буду згадувати і як про час, коли мені надавали чимало ляпасів, насипали солі за шкіру саме тоді, коли я сподівався щонайменше доброго слова. Та все минулося. Залишився прикрий спогад, який хвилює, коли над своїм всім роздумую — що було, як було.

А зараз маю до Вас, у зв'язку з першим, ні, не першим, другим варіантом настійну, ширшу прозбу: допоможіть мені поїхати до Москви. Яка допомога потрібна? Просто сприйміть тому, щоб я поїхав. Чи телефонним дзвінком, клопотанням, як голова СПУ, у Вас в цьому досвід є, і не мені радити, як це робиться. Два роки в Москві це десятки цікавих лекцій, семінарів, це музеї, картинні галереї, виставки, це театри, це повні наполегливої праці творчі дні за новим твором, це зрештою віддаль, з якої маю побачити Закарпаття чарівне, казкове, спонукаюче до нових фарб, нових творів.

Сам я до Москви вислав документи — як по формі це треба було вчинити, вислав і свої три книги — “Вітер з полонни”, “Терн цветет” (видано “Молодою Гвардією” в Москві), “Ватри не згасають” — книгу новел, що виїшла в травні 1960 р. в Ужгороді. Потрібна ще була рекомендація керівництва СПУ, я писав листа В. П. Козаченкові, щоб її надіслали з Києва. Не знаю, чи це зроблено (хочеться вірити, що так). Та при всьому не певен, чи пройду конкурс в Москві. Ото ж і прошу: допоможіть, коли добра воля. Нашу Спілку в Москві не підведу, буду намагатися робити

У травні нинішнього року виповнилося 90 років з дня народження одного з найвідоміших українських прозаїків ХХ сторіччя Івана Михайловича Чендея (20.05.1922—29.11.2005). Щойно у видавництві “Ліра” побачила світ книжка видатного закарпатця “Спалахи іскрин”. Це збірка коротких думок, які письменник нотував у окремому зошиті, означивши його саме так — “Спалахи іскрин”. Серед них чимало присвячено письменству і творчості, зокрема й така: “Не сваріть істинного творця, коли у нього щось не так і щось не те. Самі побачите: і “щось не так”, і “щось не те” самим Часом відметуться, як відмітається лушпиння. Залишиться чисте зерно того, що складало істинну суть творця”.

Понад два десятки збірок нарисів, оповідань, повістей, сценарій до фільму “Тіні забутих предків” у співтворстві з Сергієм Параджановим (1964), блискучий роман “Скрип коліски” (1989), тавро “націоналіст” і заборона на друк упродовж чи не десятиліття після книжки “Березневий сніг”

все, щоб бути достойним довір'я.

Сьогодні їду в Дубове — рідне село, звідти подамся з старшим сином на полонину. Хочеться дихнути повітрям полонин, наповнити серце радістю краси Карпат, набратися пахощів гірських трав.

Ото ж Вам, дорогий (нерозбірливо), шлю з цим листом найсвітліше побажання, шлю жмутки верховинського зілля, шлю шепіт молочанських сісів, свіжість гірських чистих потоків.

Щиро, сердечно здоровить Вас моя Марія, яка за те, щоб я їхав вчитися, хоч знає, що нелегко їй буде з двома шибениками без мене. Вітайте палко від нас свою дружину!

Щиро Ваш І. Чендей
Ужгород, Висока, 15

Москва,
6 червня, 1962 р.

Дорогий Олесю Терентійович!

Щиро радий надіслати Вам свою маленьку книжечку, яку сам люблю більше об'ємніших книжок в мойому скромному доробку.

Ще кілька днів, і поїду додому, на Закарпаття. Мойому перебуванню в Москві підходить кінець. Це тішить перш за все тому, що приходить пора повної зосередженості в роботі. Звичайно, в літературній роботі. Не знаю, що вдасться зробити, однак, хочу вірити в краще.

Завжди радий Вам, глибоко шануючий і люблячий Вас

Ваш І. Чендей

Дорогий Олесю Терентійович!

28 червня бюро Ужгородського МК КПУ відмінило рішення закритих партійних зборів у відділенні СПУ від 19 квітня. Йшло докладне вивчення моєї пояснювальної записки, що забрала од мене чимало нервів та здоров'я,

нарешті вказано товаришам на неправильність необґрунтованих звинувачень, що мали місце, вказано і за відправку протокола в Київ. Мені “щось” залишили (з суворого догани з занесенням до облікової картки догану без занесення), незручно ж було ізовсім не карати — на зборах у нас були і виступали секретар МК КПУ і зав. відділом обкому партії. Прийняте рішення 28 червня теж настільки безпідставне, що маю всі основи для протесту. Певен, здоровий глузд візьме верх.

Даруйте за турботу.

Щиро Ваш І. Чендей
Ужгород, 12 липня 1967 р.

Москва, 13.ІІ — 70 р.

Дорогий Олесю Терентійович!

Певно, не турбував би Вас, коли б просто не хотілося поділитися деякими враженнями. А саме:

З волі “Дружбы народів” побував на нараді 11—12 лютого, що скликалася журналом в Москві по темі: література (чи твори літератури) і тема села. Мені приємно, що бодай на кілька днів виїхав з Ужгорода, аби дихнути повітрям ширших горизонтів. За це дякую журналу. Але не тут головна приємність! Цікаво і радісно, що продовж двох днів письменники говорили надзвичайно схвилювано, стурбовано, з почуттям високої відповідальності. Окремі проблеми — морально-етичного характеру, економічного, психологічного і т. д. — мають загальносоюзний характер. Мені цікаво було слухати людей, ще й ще раз думати над тим, що байдужим залишатись не можна. Радий вельми, що ніхто, ніхто не вдавася до того прийому, коли відчуваєш — одне говорить, інше думає. Прямота і громадська відповідальність — ось що характеризувало нараду, чи “круглий стіл”. Навряд

(1968)... Івана Чендея “сильні світу цього” виключили з партії, позбавили роботи, створили навколо нього задушливу атмосферу підозр і недовіри. Лише у дев'яностих роках Закарпаття на повен голос почало вітати свого письменника, в чій творчості — історія краю, його моральні і духовні координати.

1994 року І. М. Чендей був відзначений званням лауреата Національної премії імені Т. Г. Шевченка за книгу “Калина під снігом” та повість “Іван”, а у травні 1997 року область широко святкувала його 75-річчя. За епіграф до свого творчого вечора Іван Михайлович обрав слова “Маю щастя, маю долю та не маю супокою...” Вочевидь, вони найбільше окреслювали і його характер, і пройдений шлях, і задуми, які збулися і яким не судилося збутися. Нині ті, хто добре знав Івана Чендея, пишуть про нього спогади. Літературознавці досліджують його твори. А якими були його стосунки з колегами по перу, кого шанував він, з ким спілкувався?

З доброї ласки Валентини Данилівни Гончар ми маємо змогу оприлюднити листи Івана Чендея до Олеся Гончара. Письменники листувалися понад тридцять років, практично до самої смерті Олеся Терентійовича (14 липня 1995 року). Їх поєднувала взаємоповага, віра у високий людські ідеали, небуденне призначення письменника у цьому житті.

Об'ємність цієї публікації визначається її змістом — не педалюючи складні ситуації, але й не обходячи їх, Іван Чендей відкриває Олесеві Гончару обставини і проблеми свого особистого й письменницького життя. На жаль, редакція не має змоги опублікувати відповіді Олеся Терентійовича, та цілком можливо, що колись це листування буде оприлюднене повністю. Ми друкуємо листи без приміток, пояснень, оскільки вважаємо, що їх повинні зробити літературознавці, дослідники життя і творчості письменників. Для читачів, які знають літературний процес 1960—2005 рр., проблем з потракуванням епістолярії І. Чендея не буде. Інші читачі, навіть не обізнані в його творчості, мають змогу оцінити моральну атмосферу та обставини, в яких жив і творив Іван Чендей, можливо кредо якого вкладалося в ось ці слова Майстра: “В літературній творчості немає дрібниць, а легких доріг просто не буває”.

чи подібна розмова могла б проходити 15—20 років тому.

Що про себе?

Найбільшим лихом і горем нині для мене є те, що моя мама, моя 70-літня мама упала на горіщі й зламала в плечі руку... До всього в умовах нашого села (10.000 населення) сталося так, що аж на другий день по нещаснім випадку сама добиралася автобусом за 40 км од села в райцентр, щоб їй поклали руку до гіпсу... можна уявити собі її дорогу...

Закінчую роботу над підготовкою рукопису книги, що має вийти у видавництві “Дніпро” 1970 р. Попри всі скорочення планів, книга залишилася в них, у планах. Лихом було б для мене, коли б щось спричинилося ще до її вилучення раптом...

Обнімаю Вас, кланяюся щиро.
І. Чендей

Ужгород, 14/ІХ — 70 р.

Дорогий Олесю Терентійович!

Даруйте, що не подзвонив перед від'їздом. Лише годину мав з вул. Орджонікідзе до літака. Прибув до Жулян тоді, коли вже було оголошено посадку в літак.

Дував про Вас. Думаю зараз. Вдячний Вам за Вашу безмежну лагідність, поміркованість, за Вашу доброту і спокій мудрий. Сподіваюсь, що десь випадє можливість ширше обмінятися думками, аніж це зручно в приміщенні, де завжди багато дзвінків і невідкладних справ... Що не було б, немало з явищ сучасності і переді мною стало в оголеному, не те що інколи — непривабливому вигляді. Певно, це дається літератору не випадково. Можливо, саме цим єдиним і можна себе втішати. У нас з верхів поспішають зі звітними. Все це якось раптом, адже потрібна певна підготовка. Та ні! Очевидно, тут десь побою-

вання, як би часом не вилагодилося усе позитивно й не виникла реальна можливість залишатися при діла. Ну що ж!

Бажаю Вам добра і щастя.

Цілую руки Валентині Данилівні.

Щиро І. Чендей

Ужгород,

13/ІІ — 1971 р.

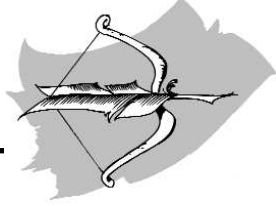
Дорогий Олесю Терентійович!

Коли б я цілком і повністю був позбавлений почуття гумору, не мав жодного життєвого досвіду, все, що сталося за останній час, явилось би для мене більше, аніж драматичним.

На початку грудня (одразу після затвердження “дела” в республіці) терміново було скликано бюро нашої письменницької організації. Скликав його за велінням верхів секретар п.о. Василь Вовчок і йшло про заміну секретаря. Присутніми були зав. відділом пропаганди обкому В. М. Керечаний і секретар Ужгородського МК КПУ С. Турияниця. Бюро вів Вовчок. Ним же виголошувалась довга тирада про те, що, до чого, чому і т. д. Головне — було сказано, що питання з Спілкою погоджено обкомом, що конкретно по цьому мав розмову секретар обкому П. Шмацько з Збанацьким. І т. д. і т. п. Раз так, звичайно, сам я з Києвом (з Спілкою) не зв'язувався, нічого не уточняв. Та чи й була на це потреба?

Правда, можна було до звітно-виборчих зборів прийти без оцих хірургічних втручань досить грубого характеру, можна було дещо прискорити збори (провести їх у тому ж грудні або січні), але тут були зацікавлені (звичайно, не письменники), щоб я не робив на звіті доповіді.

До грубості і безцеремонності я давно звик, як потроху звикаю і

«Я щасливий від спілкувань з Вами»

до брехні та лицемірства — їх справді вистачає — у наш час і в наших умовах. Гірко і страшно, коли подібне має тенденцію до розширення своїх горизонтів.

Можливо, у всьому, що коїлося довкола мене у зв'язку з “Березневим снігом”, не скрізь я був достатньо мудрим і поміркованим. Не у всьому, певно, був і правий. Та коли б нині брався за “Березневий сніг” порядком його творення, написав тільки так, як уже написав. Життя і набутий досвід довели: Каламарі живі і каламарщини стільки, що годі. Правда, це “добро” являє себе у різних проявах і видах.

Не знаю, що мене чекає іще. На листа-клопотання, що був посланий за порадою Ф. Д. О. П. Ю. Шелесту разом зі статтю “Першомір — життя”, не отримав ніякої відповіді. Нині зайнятий працею творчою. Поволі, поволі втягаюся знову в серйозну роботу і це мене тішить. Радий, що зберіг при всіх косто- і мозковправленнях, яким піддавався, здатність відчувати, мислити і прагнути.

При нагоді розповім Вам більше, аніж дає можливість на цей лист.

Лист написав Вам після того, коли довідався, що П. А. З. дзвонив на Закарпаття в нашу письменницьку організацію зі здивуванням з приводу оргзмін.

Щиро бажаю Вам шастя і добра.

Цілую руки Валентині Данилівні.

Ваш І. Чендей

**1 червня 1972 р.
Ужгород**

Дорогий Олесь Терентійович!

Щиро дякую Вам за пам'ять та добрі побажання.

Я завжди важив собі Ваше незвичайно чутливе, уважне і щире ставлення. Радий, що мав шастя у житті спілкуватися з Вами, знати Вас із тих розмов, що ріднять серця і збагачують. Сподіваюся, що перед нами іще багато світлого і прекрасного.

Був би-м щасливий, коли б Ви з дружиною завітали в зручний для Вас час на Закарпаття. В нашій хаті ми стріли б Вас з широко розпростертих обіймами, а потім зробили б мандрівку Закарпаттям. Було б цікаво (*не розбірілюю!*) Тим більше, що нічий ласк не потребували б — сам я сидів би за кермом машини. Ото ж з Києва Вам не треба б їхати власним транспортом. До нас могли б літаком добратись. Подумайте над цим і прийміть наше запрошення, як щирість і любов до Вас.

Щиро Ваш. І. Чендей

Дорогий Олесь Терентійович!

Наприкінці року в рідному для мене Дубовому на Верховині відкривається нова десятилітка на тисячу учнів. Для селища, для школярів та педколективу ново-сілля стане великим і радісним святом. Знаючи умови старої школи, її темні непривітні класи, новобудова хвилює і мене.

До культурної події в Дубовім буде приємно додати іще одну ра-

дість — подарувати школі книжки наших письменників-сучасників з їхніми автографами й словами зичливої присвяти. Ці книги складуть золотий фонд бібліотеки, наявність же їх в школі і селищі матиме велике емоційне, виховне і пам'ятне значення для сучасників і прийдешніх.

Уклінно прошу Вас на мій адрес в Ужгород надіслати те і стільки, що і скільки považаєте найбільш зручним — все принесе велику радість.

До власних добрих сподівань додаю захоплену радість численних земляків-школярів та їхню вдячність Вам.

Зі своєю родиною бажаю всього тільки прекрасного і світлого для Вас як в спливаючому, так і наступному 1977 році.

Щиро і сердечно І. Чендей

Ужгород, 27 листопада 1976 р.

30.XII. 1976 р.

Ужгород

Дорогий Олесь Терентійович!

Схвилюваний і приємно вражений Вашою щедротою, сердечно дякую за дійсно чудового дарунка для мого рідного села. Книжки, що їх надіслали в Ужгород, будуть урочисто передані школі в Дубовім. Приємно мені, що майже кожен, до кого я звернувся з проханням надіслати школі до новосілля книгу, відгукнувся. Нині маю добру збірку книжок, уже й думаю почате діло продовжити тим більше, що бібліотечка ця стала пам'ятною і неповторною. Радий, що письменники відгукнулися книгами не одиними, а здебільшого кількома, з привітними написами.

Що про себе? Багато мучився, бідував, знавався злиднів, але й працював. Не чув бідності, яка прийшла б до душі, або серця навіть тоді, коли був позбавлений можливості і зовсім елементарної — купити бажану книжку чи платівку.

Гадаю, що негарзди поволі сплинуть у небуття остаточно. Надсилаючи Вам листа на листівках А. Коцки, хотів би заінтригувати Вас бажанням познайомитися з нашими живописцями на Закарпатті ближче, побувати в

майстернях бодай окремих, А. Коцка — колорист з високою культурою письма, майстерністю докладною. Людина він теж цікава. Велими щедрим є талант Ф. Ф. Манайла, А. Кашшай, В. Микити, А. Дунчака, В. Контрашовича — що не мить, то світ місткий і багатий. Коли випадє можливість побувати на Закарпатті, знайомство з живописцями явиться для Вас хвилюючим, радісним.

Нарешті прийшла й до нас, в Ужгород, зима, скрізь чарівно казково. Під отсей зимовий настрій новорічний я ширіо цілую руки Вашій господині Валентині Данилівні, Вас обіймаю і бажаю Вам всього тільки світлого і радісного. Нехай 1977 приходить благодатним і щедрим на добро. Здоров'я Вам, хаті ж Вашій — милих і бажаних гостей!

Щиро Ваш завжди, з високою до Вас шаную і любов'ю постійною

І. Чендей

Дорогий Олесь Терентійович!

Радий надіслати Вам свої “Свалявські зустрічі”.

Всякчас відчував не тільки Вашу добру прихильність, але й зацікавленість, неспокій, підтримку. Зараз про це думаю з особливим хвилюванням і вдячністю.

Здається, поволі справи налагоджуються. В день виборів до місцевих Рад мене обрано депутатом до Ужгородської міської. Після вигнання це вже Щось.

На початку липня відправив рукопис-повідсть до “Веселки”. В липні-серпні сидіти над доробкою рукопису після рецензента для “Радянського письменника”.

Знаю про Ваші давні наміри побувати в Закарпатті. Справді добре було б, якби для Вас явилася можливість завітати в наш край. Літо чарівне, осінь, певно, буде багатою і щедрою. Не раз думаю про свою недотриману обіцянку завезти Вам в Кончу кушички малини. Справді добрий сорт — цього літа наші на садибі збирали й збирали. Гадаю, такі випадє зручна можливість розширити рослинність у Вашому дачному саду. А як хотілось би трапити в таку пору, коли можна б і попрацювати в ньому фізично!

Цілую руки Валентині Данилівні, бажаю Вам з родиною доброго літа і всього щонайприємнішого щиро.

Ваш І. Чендей

Ужгород, 12 липня 1977 р.

22.VIII.1977 р.

Ужгород

Вельмишановний Олесь Терентійович!

Щиро дякую Вам за листа і щедроту в ставленні!

Радий вістці, що ось-ось маєте побувати недалеко від нашого краю. Таки сподіваюся, що випадє добра нагода й заїдете в Ужгород. Не позбавте нас приємності і можливості повітати Вас в нашій хаті на Високій! Будемо сподіватися і чекати. При цьому коли б Ви заздальгидь дали знатися про

день прибуття до Ужгорода, особисто я був би Вам зобов'язаний. Мій домашній телефон в Ужгороді 3-29-49, з Трускавця подзвонити, здається, не складно.

Цілую руки Валентині Данилівні.

Здоров'я Вам щедро!

Ваш І. Чендей

Глибокошановний Олесь Терентійович!

Щиро вдячний Вам за “Твою зорю”, що була ласкаво надіслана в переддень Нового року. Книжки ми вже прочитали з великою новою радістю за Вас ще до примірника з автографом. Сердечно Вас здоровимо з дальшим досягненням, бажаємо бадьорості, отого високого настрою, при якому гаразд живеться і добре працюється. Уклінні вітання шлю (і шлемо!) Валентині Данилівні.

Певні зрушення є і в нас на роботі.

Після ледве не десятих літ перерви у можливості публікувати написане нарешті запалено зелений вогник і піднято загати. В 1977 вийшла збірка нарисів “Свалявські зустрічі”, в 1979-ому “Теплий дощ” в “РП” і “Казка білого інею” в “Карпатах”, а оце нова книжка знову в “Карпатах” — “Кринична вода”. Книжку цю наважуюся Вам і надіслати. Якби Ви знайшли крихту часу й пробігли очима “Комаху в бурштні”, був би радий. В творі намагався зачепити проблему, якої майже не торкаються літературні критики — проблема бездуховності і графоманії, бридкого заробітчання в літературному цеху.

Маємо на Закарпатті організаційні зміни. Прийшов на роботу новий секретар обкому — Бандровський Г. Й. зі Львова. Зміна, ймовірно, настига тоді, коли далі вже було годі, хоч особисто мені вже зовсім не заважав і колишній. З роками прийшов досвід і глибше розуміння, а що таке літератор, як з ним бути, і до Ю. В. І.

В наступному році “Дніпро” збирається випустити мій двотомник. В лютому завезу рукопис до Києва. Озвуся кінце до Вас. Якщо матиму змогу потиснути Вашу руку, буду радий.

Всього, всього Вам найбагатішого. А головне здоров'я Вам надійного!

Щиро Ваш І. Чендей.

Ужгород, 27 січня 1981 р.

7.I.1984 р.

Ужгород

Дорогий Олесь Терентійович!

Припізнився я з вітаннями до Нового — замучили мене злидні вдома, знемагаю, не раз падаючи у відчай при недужі сина Михайла... Та прийміть хоч тепер мій поклін до Вас, до Вашої, такої дорогої моему сердцю, хати.

Шастя Вам, гараздів, а найперше здоров'я — воістину неоціненного скарбу.

Цілую руки Валентині Данилівні.

Ваш завжди

І. Чендей

Шановний

Олесь Терентійович!

З Новим роком Вас!

Нехай 1986 буде щасливим, радісним, в здоров'ї!

Щедро добра родині Вашій!

І нехай кожен Ваш крок благословляється скрізь й у всьому!

Щиро-щиро

І. Чендей

Ужгород, 30 грудня 1985 р.

Р. С. Давно, здається, таки давно не стрічався з Вами й не бачив Вас. А так хочеться бодай коротко поговорити з Вами, пам'ятаючи не тільки Вашу постійну зайнятість, але й ціну часу Вашого. А мені за останні роки випало нелегко.

Творчі справи, звісно, пішли гаразд після засвіченого зеленого вогника. Нові видання з написаного в роки, коли я не видавався (таких років було аж 9), були зустрінуті добре. Як часто я думаю, що такі робив зовсім правильно, не занедбуючи працю над словом в літа посушливі... На немолоді плечі “я звалив” собі ще одну тяжку ношу. Торік взяли ми перебудувати хату в Ужгороді — певно, пригадуєте нашу садибу на близькій од центру міста околиці з ветхою хатою.

Перебудувати я був змушений. Давня хата ще вдатна була, аби в ній дожив свій вік я. Але помирити в прастарій хаті я вже не міг би. Двоє дітей, певність в тому, що садиба — на ній прожито від 1949 року — була б по мені обов'язково зайнята, дітей з неї розігнали б, й змусила спершу нагромаджувати будівельні матеріали, потім вже й братися за перебудову. При цьому для двох родин.

Нині будинок на місці колишнього зведено новий. З цегли, на першокласному фундаменті з тесаного граніту, зі збереженням певних елементів архітектурних старого, в закарпатському стилі, з високим стрімким дахом під черепицею... Коротко: хата мала б ще й ще нагадувати по мені гарянина, котрий щось хотів і чогось прагнув не тільки при роботі над словом.

Будувати вкрай важко. Те, що можна було вчинити за тисячу кеербе ще тому 5-6 років, нині хоче цілі три-чотири. Робітник став примхливим, гудувати його треба так, як годують на храмовому святі гостей, при цьому постійно з хмільним. Уявіть собі, коли треба тричі садовити за стіл 20-25 чоловік протягом тривалого часу. Якщо на час початку будівництва (березень 1984 р.) я мав матеріалів будівельних на садибі на 17-20 тисяч (тільки вчинивши припас і варто було братися за роботу), дещо більше для ведення робіт, нині я боржник.

Але великої біди нема.

Підвальні приміщення, перший поверх поштукатурені, заведено електрику, зроблено вікна і двері. Ось-ось приступимо до сантехнічних робіт та опалення. Десь влітку вселимося в якусь частину хати для проживання. Нині тиснемося в одній кімнаті, маємо кухню й оті побутові служби, без яких не обійтися.

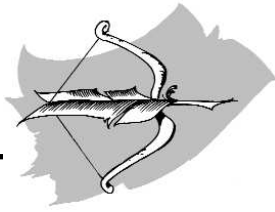
І при цих умовах я працював над словом.

Ледве не п'ять років віддано роману “Скрип коліски”. Роман має вийти в 1986 році (третій квартал) в “Карпатах”. Для видавців рецензував рукопис двічі К. П. Волинський. В січні, певно, починається робота з редактором. Видиться мені, що жодному твору я не віддав стільки внутрішньої енергії, як саме цьому. Що вийде, побачимо.

Зиму 1985—1986 сиджу над новою книгою оповідань. Сподіваюся десь ранньою весною подати “РП” в основному, з таким прицілом, що потім іще додасься.

В 1984 ледве-ледве щось писав у прозі, коли не говорити про щоденникові записи під гаслом

Продовження на стор. 12

Закінчення.
Початок на стор. 10

Іван Чендей — Олесю Гончару: «Я щасливий від спілкувань з Вами»

«Будемо хату». На 400 сторінок є чимало цікавого, інколи кумедного, потішного, інколи й сумного, ба навіть зі слізьми... Цікавий документ для майбутнього.

Двічі рецензувався рукопис роману «Далеке плавання» для «РП», двічі річ стояла у видавничому плані. В світ не вийшла. Полювання, що виникло схоже до того, яке я зазнав після «Березневого снігу». Мені, взагалі, шкода, що написане лежить — річ написана раніше. Тим більше шкода, коли рецензенти (Харчук, Жулинський) не мали сумніву щодо художнього боку. А яка ідея: недовіра до людини людину здатна вбивати. Недовіра нівечить в людині країні її сили, сковує, паралізує. «Людині вірити! — ось до чого кличе написане. Та, здається, заговорив я Вас, надто не пощади Вашого часу. Даруйте!»

Ще два слова про відділення СПУ. Знаю, що це для Вас байджим не є. Найперше, прикро, що втратили ми колишній авторитет новели в Закарпатті. Був час, коли в організації на облік рахувалося літераторів з 20 і резонанс наш в республіці був помітніший, як нині, при числі 30 членів. Внутрі-організаційне творче життя відсутнє. Кожен щось робить, а практика зібратися всім, на фаховому рівні обмінятися думками, загублена. Чимало з молодших характеризується рисами метушливості, нетерпеливості, бажання за всяку ціну видатися... Нині організацію очолює Вовчок. Ймовірно, сірішого керівника не було. На жаль, за 12 років Мейгеш «зміцнював» ряди при допомозі хмільного. «Зміцнив» до того, що на останніх зборах його вже і в бюро не рекомендували. Що буде далі, побачимо. Організація схожа на жидівський розтрясений віз, який сильно торохтить на дорозі, але на який багато навантажити не можна — розсиплеться... Що не казати, а з втраченою Маркуша, Л. Дем'яна, Потушняка, Томчанина, Цибульського, Боршоша-Кум'ятського, Лінтура ми втратили вельми багато. А поповнення хоч і помітне, та скоріше числом...

30/XII—1991 р.

Глибокошановний Олесю Терентійовичу!

...Хата, нарешті, добудована. Нині можна уже бачити її такою, якою планувалася архітектором, а нами — родиною — з незначними многотрудностями будувалася. Останні два роки вона од мене забрала все-все: час, терпіння і нерви, сили, не кажучи вже про не такі вже щедри, але й не скупі, літературні заробітки. При всьому я дуже радію, бо вже знаю: при всьому, що зі мною уже не змогло б пригодитися, хата стоятиме, родинне гніздо складене, звите...

Пригадую момент, коли Ви переступали поріг до нашої хати (1986 р.) й ласкаво поглядали рукою з привітним поглядом доладні дубові вхідні двері. І так постійно бачу Вас, відслідок цього у нашій хаті...

Коли в житті хтось спитав би мене, а що з господарства далось з найтяжчими зусиллями, я сказав би: хата.

Звичайно, роботи на хаті ще вистачає. Все складалося так, що перспектива бачити хату повністю завершеною (беручи до уваги впорядкування), окреслювалася реально. В 1992-ому році заплановано видати в «Дніпрі» нові

мої два томи вибраної прози, зовсім відмінні од тих, що з'явилися в 1982-у. Радів я не єдино творчому, а з цим і моральному набутку, таки маючи чотири книги вибраних речей з написаного, й, мабуть, мав чим тішитися в умовах Закарпаття за своє складне життя. Та, на жаль, засмутив мене Тарас Іванович Сергійчук при зустрічі на останньому Пленумі СПУ. Сказав, що все-все висить у повітрі й імовірність виходу двотомника в 1992 р. вельми мала. Що вчинити? Як буде, так уже буде. Агей таки провидниться, зазоріє й можливість уже набрані, вичитані, проавансовані книги триматиму ще живим у руках. Отак все хитається... Та головне і найголовніше, що маємо свою Україну. Буде Україна, будуть і видання... Певно, доходили до Вас вісті про так зване реакційне русинство на Закарпатті. Шкода, що в цьому активно замішані літератори Фединишинець, Долгош, Петровці; а в цілому оте русинство виплодилося внаслідок тих негарздів, що нагромадилося продовж десятиліть. Чимало тут локальних амбіцій, пов'язаних з корисливістю та спекуляціями мати «вільну зону», а простіше — каламутну воду. Від минулого залишилося і на Закарпатті чимало завалів, які розгрібати й розгрібати...

Чував, й до Вас доходили «події» щодо моєї так званої партійності. Все скоїлося було з волі обкому, який хотів обмитися після ганебних акцій 1968—1969 років. Перечити акціям я не міг — в такому разі визнавав би правильність виключення з партії за чесну книжку. Ото й було розглянуто питання на бюро з визнанням помилок і ставленні до мене та оцінках «Березневого снігу». Лиш вдовольнило те, що врешті самі винуватці злочину і взяли на себе відповідальність за проступок. На цьому все й закінчилося, якщо додати публікацію статті в «Закарпатській правді» «Слова, в яких правда життя». В статті мудро Н. Розумик моя гідність була реабілітована перед тими, хто в 1969 начитався цілої чередки публікацій про мене розносного характеру. Коротко: хто гудив, ганив, хулив, той і вибачався. Звісно, різні люди по-різному до цього ставилися. Моя ж честь і достойність при мені... Хтось дуже хотів на акції нашого колишнього обкому і мені надбати політквіталець. Вчинити подібне я не дав своєю позицією, залишаючись і після бюро «неоключеним».

Щастя Вам і добра щедро!

Ваш І. Чендей

Ужгород,
30/V—1992 р.

Глибокошановний Олесю Терентійовичу!

Вашою постійною увагою, прихильністю і добротою я завжди грівся. В написаному до нагоди листі Ви знову і знову поласкали ме-

не, підтримали й обіграли своїм висококоляним словом. Не до беру слів, аби ними подякувати Вам, тому прийміть моє внутрішнє хвилювання і ту вдячність, котра найперше мені самому й додає сили у мої уже високі літа...

Здається, доля все-все з привітного і прихильного у моєму рідному Закарпатті приберігала для мене до моїх літ 70-их. Пошанування в Ужгороді 20 травня дійсно було імпозантним. Побував у нас шановний Микола Жулинський; мені не раз виділося, що то не мене, а його — державного радника — шанують в Ужгороді, та, все-таки, втішався тим станом, який був піднесеним, не скупим на доброту і хвалу. Подумував я і над тим, що коли вже не в 70, то коли взагалі — життя так химерно, прудко сплило, що нині видиться мені, його і не було... Були одні випробування і терпіння. Ними (випробуваннями) воно наповнене вщерть до того, що як озираюся, тремтінням наповнюється кожен нерв.

Сувородія моя мене карала. Карає мене до кінця... Ніколи не

скаржився саме Вам, але, гадаю, зрозумієте мій душевний стан: в перший день Великодня цього року я побував на могилі старшого сина. Годі уявити стан моєї душі в день світлого свята тим більше, коли я по-дитячому завше повертаюся в пору мого дитинства з рідзвами і великоднями — ставали мрією і казкою в нашій верховинській хаті з юрмою малечі, нашою заклопотаною мамою і не батьком, а цілою легендою, апостолом і мудрецем... Прожив дід майже 91 рік і за кілька місяців до смерті сам мовив: не скоро в Дубовім буде ще один такий дід... Тяжко, дорогий Олесю Терентійовичу, дуже тяжко.

Коли б мене спитали, а що в житті видалось мені найбільш многотрудним, я сказав би: будівництва хати. Так, так, саме воно забрало найбільш енергії, нервів, найдужче знесило мене. Діватися я не мав куди, будувати повинен був, якщо волів, аби садиба на Високій залишилася і по мені родинною, не була рознесена вітрами можновладців і часу — колишній голова облвиконко-

му М. Волошук намірився саме на ній щось будувати чиновне, в час будівництва ганяв мліцією з садиби людей. Спасибі, поміг Г. Бандровський... Гаразд, хата для зручного проживання трьох родин на садибі нашій зведена, мури під дахом. Роботи тут ще чимало, час для цієї роботи поганий — майстри навіть не знають скільки просити, до всього двотомник не вийде. Перебудуємо, знесемо, була б Україна, був би ще у мене певний припас в літах. Час простою в будівництві використаю для писання нових речей.

Дорогий Олесю Терентійовичу! Даруйте, коли своїми ремеслами і жаліями всілякими вкинув Вас в неприємний настрій. Сказати ж маю одне: коли мені було найтяжче, коли знемагали скрути і сум'яття, завжди опирався я на свідомість і пам'ять: на світі багато предобрих людей, прихильників, а серед них Олесю Гончар. Не уявляєте собі, як багато значила Ваша увага, Ваша доброта до мене і нас на вул. Високій, навіть потиск руки... Ото ж: дай нам, Господи, здоров'я і віку!

Цілую руки Валентини Данилівни, обіймаю Вас щиро

Ваш І. Чендей

P. S. Про всілякі русинські справи в Закарпатті Вам не пишу нічого. Вони того і не варті. Все замішане на (нерозбірливо), гнилій обивательщині, амбіціях та жалобі лідерства. До всього долучаються (нерозбірливо) негарзди. Була б сильна, благополучна, нагородвана, одягнена, обута Україна, українцями в якій ратували б себе і турки.

P. S. Син Михайло — вчитель. Нині він уже на роботі. [...] Жінка незлучає також.

Радість велика з внучки Марійки од доньки також Марійки... Цим і живемо.

І. Ч.

28 грудня 1993 р.

Ужгород

Глибокошановний Олесю Терентійовичу!

1993-ій видався роком немалих душевних випробувань і терпіння.

Суверенна — подана Всевишнім з неба українцям за багатівкові муки і страждання зі сльозами радості — злочинно розтягувалася і розкрадалася найрізноманітнішими способами по всіх ешелонах і просторах. Подібне є не іншим, як божою покарою за нездатність побудувати собі державу нашими прадідами і прапредками...

Продовж 1993-го я перемучився і перебудував. Не раз падав у розпуку і відчай... По всьому доладалися негарзди...

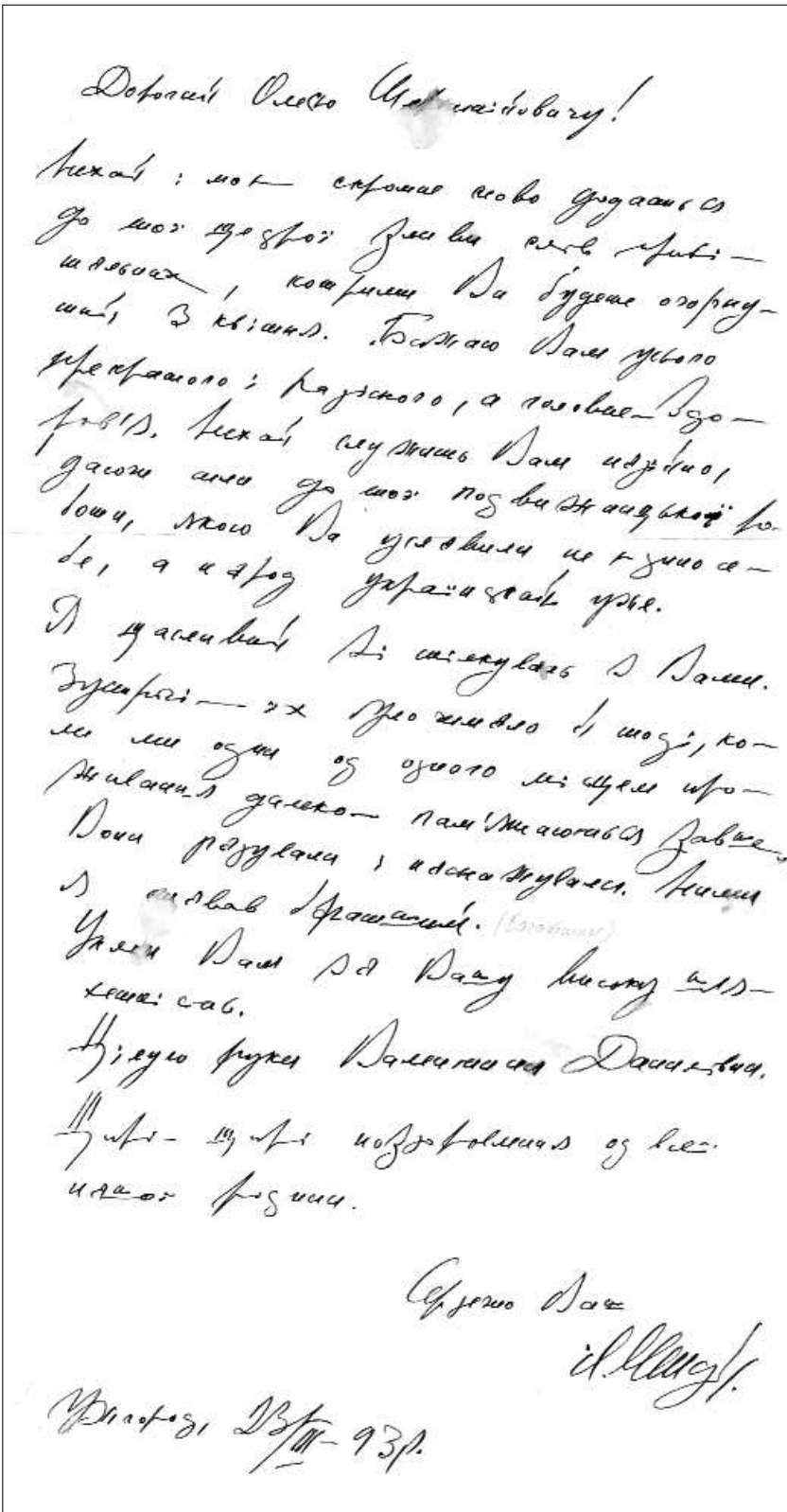
В 1994-ий вдивляюся зі сподіваннями, що такі будемо вибиратися з провалля...

Господи, пошли нам істинних державних мужів, істинне державотворення!

Обіймаю Вас щиро.
Цілую руки Валентини Данилівни.

Сердечно Ваш
І. Чендей

Публікація
Валентини ГОНЧАР

— Коли було створено Фонд імені Олесь Гончара? Яка його основна мета і завдання?

— Поважні українці, громадськість із часу проголошення незалежності України порушували питання про те, щоб відродити нашу духовну спадщину, особливо культові споруди, які знищили за тоталітарного режиму, під час війни і т. ін. Першим голос на захист наших скарбів підніс Олесь Терентійович Гончар. Він двічі звертався до керівництва держави, щоб підняти це питання на державний рівень. Зокрема він опікувався Михайлівським золототверхим собором. Відразу після проголошення незалежності України створив Фонд з відтворення собору, який очолив. У травні 1995 року Олесь Гончар звертався щодо Михайлівського золототвершого до Президента України Л. Д. Кучми. Він писав, що відтворення пам'ятки буде спокуютою наших гріхів перед нащадками, для яких ми повинні були зберегти цю перлину XII століття.

Влада відгукнулася на звернення. Дуже сприяв цьому Петро Тимофійович Тронько. Років із сорок вони вдвох — фронтовики, романтики, українці — пліч-о-пліч захищали українську культуру.

9 грудня 1995 року видано Указ Президента “Про заходи щодо відтворення видатних пам'яток історії та культури України”, починаючи з Михайлівського золототвершого монастиря й Успенського собору Києво-Печерської лаври. Але Олесь Терентійович про це вже не дізнався. Тому відроджений Михайлівський золототверхий, Шевченкова святиня — Церква Різдва Христового на Подолі, Успенський собор, — це негасимі свічки пам'яті про те, що зробив Олесь Гончар для України, її культури.

Цим же Указом Президента був створений Фонд відтворення видатних пам'яток, якому, зважаючи на клопотання громадськості, присвоїли ім'я Олесь Гончара. Очолити його, згідно з Указом, академік НАН України Петро Тимофійович Тронько. І до останнього дня свого земного життя він був головою правління Фонду. А зараз головою одноголосно обрано послідовника Петра Тимофійовича в справі охорони і пропаганди культурної спадщини, онука Івана Франка — Роланда Тарасовича Франка.

Заповіт, який проголосив Олесь Терентійович: “Собори душ своїх бережіть!”, став девізом Фонду і ми намагаємося продовжувати його справу, охороняючи нашу культурну спадщину.

— Якими були перші великі справи, здійснені за участю Фонду?

— З 1996 року ми почали фінансувати відтворення видатних пам'яток. Розроблено державну програму, започатковано вищезгаданим Указом, щодо переліку пам'яток, які потребують першочергового відтворення. Тоді ще існувала комісія при Президентіві України, яку теж очолював Петро Тимофійович Тронько. У зборі коштів брала участь не тільки Україна, а й українська діаспора, яка практично профінансувала відтворення Михайлівського золототвершого монастиря. Першим іноземцем-державотворцем, який є лауреатом Вищої відзнаки Фонду “Берегиня”, став громадянин США о. Стефан Посаківський 1999 року. Він переказував значні суми на відтворення монастиря. Дуже багато нам допомогли і морально, і матеріально громадянки США п. Софія Морачевська-Темницька, яка за заповітом художниці Людмили Морозової передала її спадок Києву (картини, пор-

Валентина ІРШЕНКО: «Пам'яткоохоронці сьогодні працюють на рівні подвигу»

“Відтворимо святині України!” — таке гасло організації, аналогів якій немає у нашій державі. Створений за ініціативою Олесь Гончара і названий його іменем, Всеукраїнський фонд відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини проводить велику роботу щодо збору внесків на відродження втрачених перлин української культури, повернення народіві його художніх скарбів, займається просвітницькою діяльністю. Про здобутки і перспективи Фонду спілкуємося з його виконавчим директором Валентиною Михайлівною Іршенко.

целяну, ікони для Собору і гроші на відтворення фрески Димитрія Солунського). Ми передали ікони Михайлівському золототверхому, а інші речі в Музей історії м. Києва, їх там реставрували й експонують. За рахунок коштів, які продовжують надходити на депозити, відтворюємо видатні пам'ятки, що були включені до вищезгаданої державної програми. Хоча, з невідомих нам причин, саму програму скасував Кабінет Міністрів у березні 2007 року, незважаючи на те, що до її розробки були залучені найкращі архітектори-професіонали. Зараз ми ухвалили рішення звернутися до Кабінету Міністрів України з пропозицією поновити цю державну програму. Що це нам дає? Якщо КМУ ухвалить це рішення, то воно дозволить нам “на рівні” розмовляти з владою на місцях, долучати її до співфінансування державної програми. А зараз, на жаль, ми це робимо тільки на особистих зверненнях.

— У переліку видатних пам'яток історії та культури, які передбачалося відтворити, 56 об'єктів. Як формувалася цей перелік?

— Враховувалися певні критерії відбору: щоб пам'ятка була видатною перлиною не тільки української культури, а й світового значення, щоб були фотографії або заміри, через які її можна було б побачити. Не так, як Десятинну церкву, яку ніхто не бачив і не знає, який вигляд вона мала. Адаже фундаменти, що від неї залишилися, важливіші, ніж відтворення невідомої споруди. Тож коли склали цю державну програму, в неї внесли лише 56 пам'яток: 55 в Україні й одну капличку над могилою гетьмана Петра Дорошенка в с. Ярополець Московської області Російської Федерації. Щоправда, українська діаспора в Росії вже відбудувала цю пам'ятку самостійно. Ще коли держава не визначилася, Фонд за власні кошти розпочав ці роботи, особливо проектні, археологічні.

Ми фінансували роботу Інституту археології, який провів дослідження всієї території Києво-Печерської лаври, кожного її будиночка. Держава лише згодом приєдналася до проектів відродження пам'яток. Багато сил у відтворення пам'яток Києва вклав тодішній міський голова столиці Олександр Омельченко. 1999 року він отримав від нас Вищу відзнаку Фонду — “Берегиню”.

— Ви вже вдруге задали про Вищу відзнаку Всеукраїнського фонду ім. Олесь Гончара. Хто ще є лауреатами?

— Президент України Л. Кучма, за те, що долучився до справи відродження пам'яток. Це була перша нагорода Президентіві України від імені Фонду (1998). Дуже багато зробив для акумуляції коштів тодішній голова Національного банку України, співголова Фонду Віктор Ющенко, який отримав відзнаку того ж року. Петро Тронько за свій неоціненний внесок у розвиток і популяризацію культурної спадщини (2000); Національний банк України нагороджений за фінансову допомогу Фонду (2003); Державна митна служба, з якою ми співпрацювали, передавала нам раритети національного значення, відібрані у контрабандистів.

— До яких проектів це причетний Фонд?

— Наша основна мета — фінансування пам'яток згідно з реєстром скасованої державної програми. Цей список залишається для нас спонукою до справи. Скажімо, Яготинський Троїцький собор уже покрили банями і час починати внутрішні оздоблювальні роботи.

Нині ми опікуємося унікальною для України наскельною фортецею Тустань у с. Урич Сколівського району Львівської області. Нещодавно за нашої допомоги відтворено козацьку гармату, яка стріляє камінням на дуже великі відстані.
У Львові є церква Святого Ду-

ха. За рахунок меценатів відтворено її дзвіницю в пам'ять про Маркіяна Шашкевича, чиє ім'я пов'язане з цією пам'яткою. І хоча з невідомих для нас причин церква не увійшла в згадану державну програму, але ми її підтримуємо згідно з постановою Правління, бо це унікальний об'єкт Західної України. Там уже провели археологічні розкопки, розробляємо проект відбудови.

У селі Сухій Кобеляцького району є відтворена хата-музей Олесь Гончара. А поруч — занедбана школа. Чотири роки ми листовно добувалися, щоб для розширення музею передали цю будівлю, яку ми зобов'язалися відновити. Правління ухвалило рішення і нам довелося викупити школу за 30 тисяч гривень, хоча, на мою думку, це неправильно. Але такі сучасні реалії — у нас нічого зараз не дарують... Уже рік триває

сок у культуру з часом повернеться до них, їхніх дітей, онуків. А за кордоном 80 % внесків у відродження культурної спадщини — кошти меценатів. Ми плануємо започаткувати на Національному радіо цикл передач “Дорога до храму”, де обговорюватимемо питання меценатства, добродійництва, яке в Україні потребує розвитку. Ще 2003 року, після того, як вийшов Закон про благодійництво і благодійні організації, ми розробили зміни і доповнення до нього, які передбачали податкові пільги для благодійників. Але наші ініціативи відхилили, бо вони “дуже б'ють по бюджету України”. Такі нині умови. Пам'яткоохоронні громадські організації сьогодні об'єднують людей, які працюють на рівні подвигу, адже за вимогами того ж Закону про благодійність ми змушені сплачувати всі податки на витрати під час проведення заходів, за оренду приміщень для зберігання фондів тощо. Через це, приміром, Українське товариство охорони пам'яток історії і культури, хоч і є благодійною організацією де-факто, не переходить на цей статус, щоб уберегти свій і без того невеликий колектив. А ми вже працюємо так, як є.

— На Київщині є садиба Надії Філаретівни фон Мекк — дерев'яна пам'ятка 1888 року. Зараз вона в жахливому стані, жодних реставраційних робіт не проводиться. Ще кілька років — і ми втрачимо її остаточно. А вона також у списку...

— У нашому списку є пам'ятки, щодо яких думки членів правління різняться. Так, член правління Фонду, академік Петро Толочко вважає, що ні садиба П. Чубинського, ні садиба Н. фон Мекк не є видатними пам'ятками для України. Вони просто представляють видатних особистостей. Моя думка така: це реліквії України і їх треба хоча б частково підтримувати. Про садибу фон Мекк у с. Копиліві Макарівського району була розмова з Наталією Булаєвською, що опікується Київщиною і нещодавно оглядала цю будівлю. Думаю, ми зможемо переконати Петра Толочка в тому, що для України ці дві садиби значимі і їхнє відродження потрібно фінансувати.

— Чи має зараз Україна реєстр пам'яток і чи мають нині пам'ятки історії та культури всіх рівнів належну опіку від держави?

— Такий реєстр веде нині Департамент культурної спадщини та культурних цінностей Міністерства культури України, який очолює Андрій Вінграновський. У реєстрі пам'ятки і місцевого, і національного значення. Але до цього реєстру зараз потрапити дуже складно. Більше того, дехто активно працює над тим, щоб вивести деякі пам'ятки з нього, мотивують тим, що вони не оригінальні, а відтворені. Тому й виникла проблема з Гостинним двором на Подолі в Києві. Сказали, що це не пам'ятка, а “новоділ”, який можна вивести з реєстру. І так, непомітно, з реєстру, замість того, щоб доповнювати його, виключають значущі об'єкти, щоб на їхньому місці будувати розважальні центри. Таким чином можна “вивести” з нього Успенський собор Києво-Печерської лаври, Михайлівський золототверхий... Ставлення держави до пам'яток неналежне, нам доводитись постійно, в кожному конкретному випадку, боротися за святині.

Відтворено Володимирський собор у Херсонесі. Відтворення Спасо-Преображенського собору в Одесі фінансують мешканці міста.

Зараз ведемо переговори з представниками Спасо-Преображенської церкви УПЦ КП, які освячували відкриття вулиці Олесь Гончара в Луцьку, про передачу їм кількох раритетних ікон, які зберігаються у нас.

— Фонд існує за рахунок спонсорських внесків. Як Вам вдається знаходити благодійників у нашій країні?

— На жаль, пошук спонсорів — справа дуже важка. Наші бізнесмени не розуміють, що вне-

Спілкувався Євген БУКЕТ,
фото автора

Борис ВОЗНИЦЬКИЙ: «Кістки наших великих предків розсіяні по всьому світу. Український народ повинен мати пантеон своїх геніїв»

Минуло сорок днів, як не стало одного з таких великих українців, — директор Львівської галереї мистецтв Борис Возницький понад 60 років свого життя присвятив збереженню та відродженню національних святинь. Смерть зустріла його на дорозі в один із замків.

Він часто зустрічався з журналістами, давав численні інтерв'ю, сподіваючись пробудити в суспільстві й у владі не тільки інтерес, а й співпереживання та співучасть у тій справі, якій присвятив життя. Його називали янголом-охоронцем історичної спадщини України: за найскромнішими підрахунками, цей чоловік врятував від знищення, повернув із забуття, зберіг і відреставрував близько сорока тисяч пам'яток історії та культури. Його називали “лицарем забутих замків”, — він справді нагадував і зовні, і характером романтичного, невтомного, безстрашного Дон-Кіхота, який щодня виходить на бій із байдужістю і зрадою. Але насправді Борис Возницький був дуже скромним, простим і навіть сором'язливим. А непоступливість, послідовність пояснюються просто — він до самозабуття любив свою Україну і був справжнім її патріотом.

Наприкінці квітня цього року завдяки проекту Всеукраїнського журналістського фонду “Пізнаємо Україну разом” представники ЗМІ побували в поїзді по “Золотій підкові замків”, які входять до складу Львівської галереї мистецтв: Підгорецький, Золочівський, Олеський. Весь день із нами був Борис Возницький, пристрасно і барвисто описував митарства цих архітектурних шедеврів, згадував дивовижні факти їхньої історії, журився з приводу того, як мало уваги приділяє держава цим перлинам зодчества, які могли б стати меккою українського туризму. Наприкінці дня навіть молоді хлопці падали з ніг від втоми, а Борис Григорович у свої 86 років бадьоро долав круті стародавні східці. Немов повертаючи нас у ті далекі часи. Так і вийшло, що учасники цього прес-туру, по суті, останніми з журналістів чули його тихий голос, у якому звучали неприховані біль і образа. Не за себе! Він вповні винагороджений за своє подвижництво: Герой України, лауреат Національної Шевченківської премії, академік Української академії мистецтв, заслужений працівник культури України та Польщі, доктор Варшавської Академії мистецтв, почесний громадянин Львова. Але його серце боліло за кожен камінь історичної спадщини, за кожен знищену реліквію. І він на всіх рівнях влади, не боячись принижень, просив допомоги. Наша розмова і лягла в основу цього інтерв'ю.

Наталія ГАРМАШ

“На реставрацію Підгорецького замку вже шість років не виділяється жодної копійки”

— Борисе Григоровичу, експерти оцінюють вартість врятованих і зібраних Вами творів мистецтва в 17 мільярдів євро. Ви могли б належати до найбагатших людей України, тим часом не маєте навіть власної колекції.

— Я і так найбагатша людина! Усе, що зібрав за півстоліття роботи у Львівській галереї мистецтв, вважаю своїм надбанням, яке належить моему народові. А більшого мені й не треба. Дома, у своїй квартирі, я буваю мало, — дедалі частіше у дорозі між замками, які вимагають постійної уваги й участі. І якщо треба, наприклад, вигребти сміття з реконструйованих приміщень, замести двір — беруся за це нарівні з усіма і, найголовніше, отримую задоволення. Немов усі ці замки, костели — мої діти. Якщо робота застає мене в дорозі, ночую в одному із замків. Я скрізь — удома.

Люди часто не розуміють, якими історичними цінностями володіють, та й музейні працівники не завжди можуть визначити справжню вартість раритетів, але в мене, напевно, нюх на такі речі. За своє життя стільки знайшов шедеврів, що жодна приватна колекція їх не зможе вмістити. 1967 року, наприклад, в одній старій хаті побачив у старезного діда на стіні портрет імператора Франца Йосипа старовинної роботи. “Навіщо Ви тримаєте цей портрет? — запитав у нього. “А що, він уже помер?” — здивувався дідусь. А був ще випадок, коли місцевий хлопець приніс мені два гобелени, — його дід привіз їх ще з австрійської війни і всі ці роки вони висіли у бабусі над ліжком. Хлопець хотів здати їх у музей, але там не взяли: рвані, мовляв. А у мене навіть руки затрусилися,

як їх побачив! Заплатив я йому зі своєї кишені по 300 гривень за кожен, а потім експерти визначили: XVI століття. Австрійці тепер по 300 000 євро пропонують за кожен гобелен, але вони прикрашають і прикрашатимуть Олеський замок, у якому зібрано справжні скарби. До речі, такі гобелени ткали в XVI столітті тільки майстрині Парижа і Брюсселя, влітаючи в них золоті та срібні нитки, жіноче волосся. На кожен йшло до півроку копійки праці.

— А скільки скарбів Ви не встигли зібрати і вони канули в Лету, — ніхто не рахував?

— Це — найбільша моя печаль. Коли бачу, як палять старовинні дерев'яні церкви, щоб побудувати на їхньому місці сучасні храми або щось інше, серце обливається кров'ю. У Західній Україні вже спалили понад вісімдесят унікальних церков. Коли впала стіна Поморянського замку, люди за два дні розібрали її на цеглу. З восьми замків, розташованих у

Львівській області, тільки шість — під дахом, решта вимагають реконструкції, усі сорок замків Тернопільщини — в руїнах. Коли чотири замки віддали Львівській галереї мистецтв, все моє життя перетворилося на боротьбу за їхнє відновлення. Але справа просувається туго. Наприклад, на реконструкцію Підгорецького замку, побудованого в XVII столітті венеціанцем Андре дель Аква, цієї перлини європейської палацової архітектури, що поступається красою лише королівському замку у Кракові, за останні шість років не виділено жодної копійки державних коштів. Допомагають меценати, приїжджають і працюють у вільний час співробітники компанії “Кока-кола”, солдати з місцевої військової частини, міліціонери, козаки.

— Кажуть, Петро I побудував свій Петродворець саме за зразком і подобою Підгорецького замку, після того, як побував тут?

— Це правда! 1635 року геть-

ман Станіслав Конєцпольський вирішив здивувати всю Європу красою своєї резиденції. Будинок — прекрасний сад з'явилися в Підгорцях за десять років до будівництва Версаля, тут був гетьманський заїзд для карет, дивовижний парк, розбитий італійцями, кріпацький театр, на бали з'їжджалися європейські монархи. Бував і російський цар, якого вразила розкіш замку. Тут було зібрано чудову картинну галерею: роботи Рембрандта, Ван Дейка, інших відомих художників. Однак після революції червоноармії вирізали картини з рам, замалювали їх і на полотнах написали революційні вислови до Південної Америки останні господарі замку, а керівники туберкульозного санаторію, який розташовувався тут після війни, доповнили картину руйнувань. Головний лікар, приїжджав до Підгорецького замку, після війни, доповнили картину руйнувань. Головний лікар, приїжджав до Підгорецького замку, після війни, доповнили картину руйнувань. Головний лікар, приїжджав до Підгорецького замку, після війни, доповнили картину руйнувань.

“Я пропонував зробити в Підгорецькому замку державну резиденцію, — ніхто не відгукнувся”

— Борисе Григоровичу, ці замки — не тільки історичне та культурне надбання держави, а й, так би мовити, його престиж, родзинка для туристів, а отже, і прибутки. Невже немає державної програми їхнього відродження?

— У тому-то й річ, що кошти збираємо просто по крихтах, переважно від меценатів. Між тим, на завершення реконструкції Підгорецького замку грошей треба в масштабах держави не так уже й багато — 50 мільйонів гривень. Востаннє дали невелику суму шість років тому, щоб зупинити сповзання монастиря в прірву. Більше не дають. Між тим, інте-

рес іноземців до цієї європейської перлини фортифікаційного мистецтва — величезний. Із Білорусі багато туристів, поляки приїжджають, адже тут була літня резиденція польських королів, — соромно перед гостями, що палац у такому стані. Адже він міг бути не гірше Петергофа, — італійські садівники ще до Версаля облаштували тут чудовий парк із терасами, фонтанами, розарієм. Я навіть пропонував зробити на третьому поверсі державну резиденцію, щоб зустрічати тут глав європейських держав. Для цього і місце зручне, і краєвиди з гори просто чудові. Дехто дорікав мені, що хочу, мовляв, подарувати замок чиновникам, але головне — зберегти ці національні святині. Вони повинні дивувати й радувати людей, залучати до нас туристів з усього світу. Однак на мою пропозицію ніхто навіть не відгукнувся.

— Кажуть, і привиди тут є?

— Сам не бачив, але мисливці за привидами навіть з Америки приїжджали, кілька ночей тут провели і за допомогою спеціальних приладів зафіксували: потойбічні сили є! Існує навіть легенда про якусь “білу даму”, що живе в замку, — її бачили багато колишніх мешканців. І розповідали, що в кімнатах самі собою спалахували свічки у свічниках. Ми хочемо організувати експозицію фотографій, зроблених мисливцями за привидами, — буде дуже весело.

— Неповторний вигляд цього замку знайомий навіть тим, хто тут ніколи не бував...

— Так, цей палац, побудований за зразком середньовічних лицарських замків, приваблював багатьох режисерів. Тут знімалися фільми “Д'Артаньян і три мушкетери”, “Дике полювання короля Стаха”, поляки використовували його інтер'єри для фільму “Пан Володівський”. Найперший фільм про Богдана Хмельницького, в якому грав

Борис Возницький з авторкою публікації Наталею Гармаш

відомий актор Смирнов, теж знімався ще 1939 року в цих стінах. Кажуть, у сусідньому селі навіть живе позашлюбний син Смирнова. Знімали фільм “Овід” і в Олеському замку. Його історія ще більш дивна. Від руйнування цей прекрасний палац врятувало те, що напередодні святкування 250-річчя перемоги польського короля над турками під Віднем поляки згадали, що Ян III Собеський народився 1629 року саме в Олеському замку. Вони купили його і відреставрували. Але 1950 року палац горів, і галерея отримала його 1965-го в жахливому стані. Ми відкрили тут музей старовинного українського мистецтва, але працювати було важко, — замок навіть оголосили ідеологічно шкідливим об’єктом. Що я тільки не робив, щоб пустити сюди відвідувачів: навіть пам’ятник Леніну у дворі поставив, а навпроти встановили меморіал 1-ї кінній армії. Пам’ятаю, приймати цю скульптурну композицію прийшло багато високих військових чинів. Дивились-дивились, але тільки й запитали: “А куди ці коні скачуть?” Навіть із компасом звирялися, так хотілося знайти якийсь компромат...

“За скульптури Пінзеля, знайдені на звалищі, європейці готові заплатити по 12 мільйонів євро”

— До найунікальніших Ваших знахідок, Борисе Григоровичу, належать і скульптури Пінзеля.

— Ми навіть не знаємо справжнього імені цього геніального майстра, дерев’яні скульптури якого експерти зараховують до візантійської школи і за рівнем майстерності порівнюють тільки з Мікеланджело. Просто в бухгалтерських документах собору Святого Юра у Львові я знайшов запис, що скульптору Пінзелю заплатили за роботу 37 000 золотих. Так ми і назвали його Пінзелем. Але, думаю, що це не справжнє його ім’я, — мабуть, ця людина втекла з Європи за якісь гріхи і переховувалася в східних землях. Саме тут і отримала замовлення на виготовлення дерев’яних скульптур для собору. Хто він такий, звідки приїхав і куди зник, залишивши у Львові десятки геніальних творів, — історикам ще належить з’ясувати. Я ж збирав його скульптури по всіх храмах, буквально витягаючи їх із вогнищ. В одному з храмів, за свідченням очевидців, було 18 скульптур Пінзеля, врятувати вдалося лише п’ять. Думаю, що більшість цих геніальних творів, яким в Європі немає аналогів, пустили на дрова. Нам вдалося зібрати в Олеському замку трохи більше десятка цих скульптур. Один експерт, який вів аукціон в Лондоні, сказав мені, що кожен можна виставляти за стартовою ціною в 1 мільйон, а продати не дешевше 12 мільйонів євро. Уявляєте, скільки грошей пішло на дрова? Ці дерев’яні шедеври вже експонувалися в Москві, Празі, Польщі, є домовленості про те, що виставка скульптур Пінзеля відбудеться в Луврі.

— Подібні таємниці, загадки, дивовижні історії стоять, напевно, за кожним віднайденим Вами експонатом?

— Ви маєте рацію, про кожен історичну реліквію можна писати романи! Приміром, з одного хра-

му, який перебудували під автостанцію, всі речі викинули в куші, що оточують старе кладовище. Тут я і знайшов розп’яття, на якому викарбувана дата: 1580 рік! А під кількома шарами фарби знайденої ікони виявилось зображення Богоматері розчулення роботи, ви не повірите, XIV століття. В одному з сіл було знайдено гуцульську скриню, яку експерти зараховують до трипільської культури. Не менш унікальні й полотна італійського баталіста Мартіно Альтомонте “Битва під Віднем” і “Битва під Парканами”, виявлені в костельї міста Жовква в жахливому стані. Три роки коштом польського уряду вони реставрувалися у Варшаві за участю наших реставраторів. А ми тим часом на три метри піднімаємо стелю в одному із залів Олеського замку, щоб встановити там “Битву під Віднем”, адже її розмір 8 на 9 метрів. Друга картина буде встановлена в Золочівському замку. (Від редакції: вже після смерті Бориса Возницького унікальні полотна було повернуто в замки і виставлено на загальний огляд).

Подібних історій я можу розповісти сотні: за тиждень привозив до музею по дві вантажівки історичних реліквій, які збирав по старих церквах і селах. За двадцять років врятовано близько 30 тисяч реліквій, які сьогодні оцінюються в 17 мільярдів євро. Сховище картинної галереї — це 4000 квадратних метрів скульптур, картин, альбомів, розп’яття. Там зберігаються 2000 одиниць меблів, колекції ламп, порцеляни, пластинок. Але справа навіть не в астрономічній вартості цих експонатів. Усе, що ми привезли, — зберегли для людей та історії, інше — пропало.

— Але ж Ви не вважаєте свою місію виконаною? Є, напевно, у Вас, Борисе Григоровичу, ще якісь плани?

— Можливо на них мого життя і не вистачить! Щоб відреставрувати хоча б чотири замки, що входять у “золоту підкову”, потрібні просто титанічні зусилля всього суспільства, величезні кошти і відповідальність держави. Якщо в Росії на реставрацію святинь в 90-ті роки уряд виділив мільярд рублів, то у нас — за всі роки незалежності — просто крихти.

Є ще один задум: створити в Україні Пантеон наших великих співвітчизників. Багато цивілізованих держав мають такі меморіали: Німеччина, Польща. У Польщі прахові предків — від усіх королів до Пилсудського — приходять вклонитися сотні тисяч поляків. Це об’єднує націю, виховує її. А що у нас? Кістки видатних предків розсіяні по всьому світу. З українських гетьманів тільки Виговський похований на своїй землі. Тіло Богдана Хмельницького покоїться в Польщі, його сина Юрія — десь на грецьких островах, останній кошовий отаман Калнишевський — на Соловках, Пилип Орлик — в Румунії, Павло Тетеря — у Туреччині, склеп Мазепи — в молдавському монастирі, могила Довженка, який просив поховати його в Україні, на Новодівичому кладовищі в Москві... Та й куди везти їхні останки? Немає такого місця в Україні, де можна було б зібрати всіх наших геніїв. Я вважаю, що Пантеон повинен бути в Каневі, де похований Тарас Шевченко.

Купальська кіноніч на березі Дніпра

У ніч проти Івана Купала, кажуть, трапляються дива. А дива бувають різні. Ось і цього року, щойно на зміну спекотному дню настала тепла ніч, на київському Подолі розпочався фестиваль “Відкрита Ніч”. Цей дубль був уже шістнадцятим. Традиційно фестиваль проводили на Андріївському узвозі, але через реконструкцію це стало неможливо. Тому дружню руку допомоги подала художня галерея “Арт-причал” — новий мистецький заклад, розташований на березі Дніпра біля підніжжя Гаванського мосту, що веде з Подолу на Рибальський острів. Куратор галереї — фотохудожник Олександр Ктиторчук.

Олена ШУЛЬГА
Фото Андрія МАРЧЕНКА

Фестиваль короткометражного кіно “Відкрита ніч” чи не найменший у світі: він триває лише одну ніч наприкінці червня — на початку липня. Він винятково національний. Жанрових обмежень немає, крім суто кінематографічного продукту. Підсумки підбивають і оголошують переможців на світанку. Хіба ж не диво — провести купальську ніч на березі Дніпра серед поціновувачів українського кіно?

Водночас із головним майданчиком у Києві фестивалні перегляди відбувалися у Дніпродзержинську, Запоріжжі, Каневі, Копичинцях на Тернопільщині, Івано-Франківську, Львові, Миколаєві, Полтаві, Прилуках та Чернівцях, у Легезині на Черкащині й на хуторі Обирок поблизу Батурина на Чернігівщині. У всіх цих місцях покази організували численні прихильники “Відкритої Ночі”.

На головному майданчику дійство відкрив Дмитро Капранов. Він представив натхненника і президента фестивалю Михайла Ілленка як дивака, який стукає в усі двері й робить те, що вважає за потрібне, нікого не питаючи. А це, на думку Дмитра Капранова, ознака людини геніальної.

“1997 року, започатковуючи фестиваль короткого метра, Михайло Герасимович казав, що українське кіно є, але ми йому не вірили, — зазначив Дмитро Капранов. — Ось тепер допевнилися, що воно таки було і є. Насправді ж маємо масове молодіжне кіно-

виробництво, якого заперечити ніхто не може.

Фестиваль відбувається за підтримки Державного агентства України з питань кіно та Подільської районної в м. Києві державної адміністрації. Проте люди з цих організацій дуже скромні — ніхто з них не прийшов. Спасибі, що дозволили. Тож у нас є шанс. Це не футбол — на матчі ходили, а кіно, на відміну від футболу, вічне.

Думаю, що сьогодні на березі Дніпра буде цікава ніч. Михайло Ілленко шістнадцяте запускає мотор липневої ночі. Вона буде одномовною, і мова ця — мова українського кіно”.

Зате прийшли численні шанувальники й друзі: актриса Наталя Сумська, режисери Олесь Санін і Віталій Малахов, капітан яхти “Купава”, яка здійснила навколосвітню подорож, Юрій Бондар, студентство, журналісти, просто охочі подивитися кіно.

Михайло Ілленко поділився оптимізмом: “Галерея, що дала притулок фестивалю, називається “Арт-причал”. Назва, на мій погляд, багатобізначна, адже причал — місце, куди варто прямувати. Сподіваюся, що стрічки цьогорічної “Відкритої Ночі” невдовзі побачимо у Культурному центрі “Кінотеатр “Київ”, директор якого — член мещанської ради нашого фестивалю.

У конкурсній програмі 13 ігрових і 7 анімаційних стрічок, глядачі матимуть змогу подивитися також 25 позаконкурсних і ретроспективних — загалом 45 короткометражних фільмів тривалістю від 2 до 16 хвилин. А з першими променями сонця, що

сходитиме, журі оголосить переможців”.

Журі, безперечно, було авторитетне: голова — письменниця, літературознавець Оксана Забужко, за словами Дмитра Капранова, людина, яка вміє бути на два кроки попереду громадської думки в Україні; актори театру і кіно, народні артисти України, лауреати Шевченківської премії Богдан Бенюк і Анатолій Хостікоєв; літературний критик і публіцист Олександр Бойченко; директор київської кіностудії дитячих та юнацьких фільмів, засновник і продюсер дитячого гумористичного кіножурналу “Вот так!” Олександр Коновалов; художник, лауреат Національної премії ім. Т. Шевченка Анатолій Криволап; голова правління “Райффайзен Банк Аваль” Володимир Лавренчук; лідер рок-гурту “Kozak System” Іван Леньо; фотохудожник Олександр Ктиторчук. Воно й визначило переможців.

Дипломом за кращий сценарій нагороджено фільм “Борода” (режисер Дмитро Сухолиткий—Собчук), дипломом за кращу операторську роботу — стрічку “Миколине поле” (режисер Єлизавета Ключко, оператор Руслан Коломієць), дипломом за кращу кіновелу — стрічку “Невигодана історія” (режисер Артем Антонченко). Відкриттям фестивалю став актор Тимофій Антропов за роль головного героя у фільмі “Тимка” (режисери Оксана і Марина Артеменко). Режисер Катерина Чепік завоювала диплом за концептуальність анімаційного фільму “Без кінця”, а приз за кращий анімаційний фільм — Олена Потьомкіна

(стрічка “Чистий”). Призом за кращий ігровий фільм нагородили стрічку “Перше побачення” (режисер Андрій Павлюк), а гран-прі фестивалю здобув фільм Мирона Латика “Manu 18 374”.

Отже, купальська ніч принесла відкриття й несподіванки. Вітаємо переможців фестивалю “Відкрита Ніч. Дубль 16” і сподіваємося невдовзі побачити їхні імена на афішах кінотеатрів і міжнародних кінофестивалів. “Відкрита Ніч” довела, що українське кіно є, попри хронічне недофінансування і брак уваги держави воно живе й розвивається, воно має майбутнє.

“Художників цікавить фольклорна тематика, у якій вирує прагнення жити на щасливій землі”.

Фантазії з емоцій і думок

Валентина СФРЕМОВА,
мистецтвознавець, заслужений
працівник культури України

На початку ХХІ століття “Новітній арт-текстиль України” набув нових форм свого розвитку. Саме це підтвердила виставка декоративно-ужиткового мистецтва, яку влаштувала українська секція Міжнародної організації АІСІ. Майстри тканин знову привабили глядачів розмаїттям своїх творінь, сповнених яскравих образно-пластичних ідей, неповторних стилістичних рішень. 90 творів різної спрямованості прикрасили Музей сучасного мистецтва України. У

лося, що це ремесло сповнене магчних ритуалів. Згадаймо міфологію: богиня Пенелопа під час ткання була наділена здібностями зупиняти час. Вважалося, що стежки ниток, візерунки, вузлики здатні впливати на долю людини. Досить нагадати про

чить представлена композиція “Жито цвіте”.

Приваблює життєдайний твір “Зустріч сонця” Л. Борисенко з Києва. Привертає увагу квітковий орнамент на верхній площині гобелена, у його конструктивному рішенні відчувається подих історії.

Радують око вишукані твори з Древоном життя, польовими квітами, хлібними полями, подихом гір Карпат, різнотрав'ям Полісся, Задніпров'я. Квітковий розмаїття палає на диптиху “Мальви” Н. Грекової з Харкова, романтичним настроєм сповнений гобелен “Квітка дитинства” М. Фізер із Черкас. А панно “Тополя” О. Мороза з Києва приваблює своєю філігранною технікою, яка співзвучна живопису. Радість випромінює композиція О. Ковача з Херсона “Сонячний день”. До серця припадає історія “З життя грушки”, яку створила О. Риботницька зі Львова.

Багатом творам притаманні пошуки творчого самовираження. Такими є гобелени М. Базак і Г. Вершиніної, інсталяції Б. Губалія, Т. М'яковської, Л. Білик, Г. Дюговської, асамбляжі А. Жмайло й О. Маріно. Оригінальні техніки використані у вишитих панно, сповнених символіки та філософських асоціацій. Такою ба-

гатогранністю вирізняються твори О. Мороз, І. Шостак-Орлової, О. Куца-Чапенко, В. Ганкевич, О. Суходольської. Тетяна Кисельова розкрила свої мрії в колажі “Час розваг”. Величезний простір наповнюється об'ємним дійством із ляльковими обличчями, птахами в мереживі дерев, квітковими акцентами. Фантазія художниці не має межі, вона використовує аплікації, плетіння, декоративну фурнітуру, різноманітні тканини, металеві блискавки тощо.

Сміливо експериментує О. Парута-Вітрук у гобелені “Пора осіннього птаха”. Поєднання різних фактур (вовна, бавовна, льон) і технік ручного ткацтва робить твір новітнім у технічному вирішенні та привабливим за емоційним станом.

Куратори виставки заслужений діяч мистецтв України, лауреат Національної премії ім. Т. Шевченка Зоя Чегусова та худож-

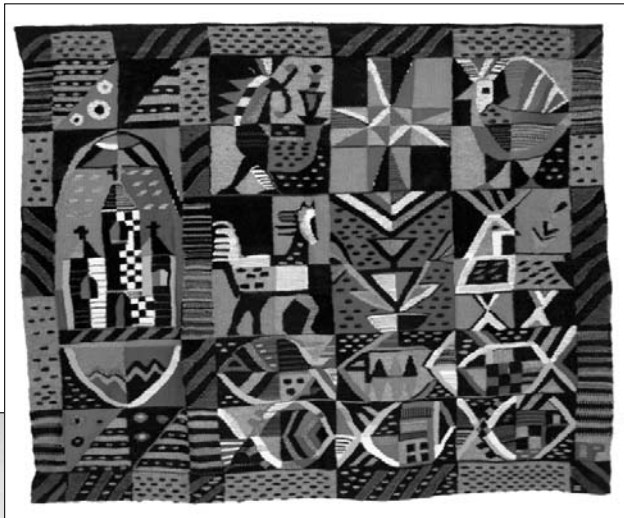

ниця Тетяна Кисельова зазначили, що винахідливість українських майстрів, творча завзятість і шанобливе ставлення до історичних витоків народної культури притаманне багатьом представленим різноплановим творам.

Виставковий простір Музею наповнився справжнім театральним дійством, у якому вирував розмаїт варіацій представлених інсталяціями з шовкопрядними коконами, капелюхами, сумками, фігуративом, абстракцією. Відчувалася аура любові, вишуканості, ліричного настрою та високої професійності.

Широкий тематичний діапазон і глибина символіко-філософських підтекстів продемонстрували відхід митців від стандартних смаків. Художні образи стали співзвучними сучасності. Художників цікавить фольклорна тематика, у якій вирує прагнення жити на щасливій землі.

Кожен майстер уплів у традиції свої мистецькі фантазії, сповнені внутрішньої філософії людини, безмежної любові до творчості.

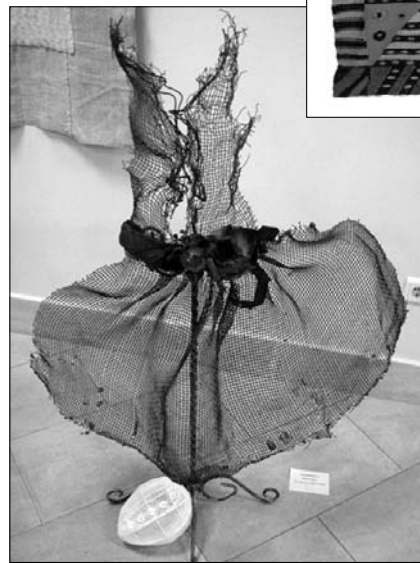

сповнений особливої семантики весільний рушник, який і сьогодні в надзвичайній пошані.

У різні часи ткацтво переживало складні трансформації. Нарешті ми стали свідками прекрасних метаморфоз, які перетворили декоративно-ужиткові твори у живописні. Справді, сучасні технології, використання різних фактур, образно пластичні інсталяції, розмаїт декоративних елементів розширили художньо-стилістичний діапазон виробів із ткацтва.

Магічну кольорову гаму випромінюють гобелени народної художниці України Л. Жоголь. Майстриня знаходить таку палітру й композиційну побудову, що її твори перетворюються на багатопланові картини, про що свід-

чанною технікою, яка співзвучна живопису. Радість випромінює композиція О. Ковача з Херсона “Сонячний день”. До серця припадає історія “З життя грушки”, яку створила О. Риботницька зі Львова.

виставці взяли участь 32 майстри художнього ткацтва з 10 міст нашої держави.

Витоки художнього текстилю сягають глибокої давнини. Відомо, що до прядь і ткаць ставилися з особливою повагою, бо вважа-

СЛОВО Прогвіти

ТИЖНЕВИК ВСЕУКРАЇНСЬКОГО
ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА»
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

АНОНС

ПЕРЕДПЛАТА — 2012

Вартість передплати

(з доставкою і поштовими витратами):

Поштовий індекс — 30617, сторінка 68 в “Каталозі”

на 1 місяць 9 грн 37 коп. на півроку 53 грн 37 коп.
на 3 місяці 27 грн 51 коп.

Ви — зі “Словом Прогвіти”, бо це — Ваша газета!

Засновник:
Всеукраїнське
товариство “Прогвіта”
імені Тараса Шевченка
Реєстраційне свідоцтво
КВ № 4066
від 02.03.2000 р.

Шеф-редактор
Павло МОВЧАН

Головний редактор
Любов ГОЛОТА
Редколегія
Любов ГОЛОТА (голова),
Ярема ГОЯН,
Павло МОВЧАН,
Олександр ПОНОМАРІВ,
Іван ЮЩУК

Заступники головного редактора
Петро АНТОНЕНКО
279-49-47,
Євген БУКЕТ
279-39-55

Заступник головного редактора
з виробничих питань
Наталія СКРИННИК
278-01-30 (тел./факс)

Відповідальний секретар
Ірина ШЕВЧУК
Відділ прогвітянської роботи
Надія КИР'ЯН
270-55-57
Відділ культури
Микола ЦИМБАЛЮК
279-49-47

Відділ коректури
Тетяна ЩЕРБАК
Ірина СТЕЛЬМАХ
278-63-69
Комп'ютерна верстка
Ірина ШЕВЧУК,
Олег БЕССЬКИЙ
278-63-69

Кореспондент
Уляна ВОЛІКОВСЬКА

Черговий редактор
Петро АНТОНЕНКО

Бухгалтерія
279-41-46

Адреса редакції:
вул. Хрещатик, 10-Б,
м. Київ, 01001

E-mail: slovo_prosvity@ukr.net
http://slovoprosvity.org
http://prosvitanews.org.ua

Видруковано з готових фотоформ
у ТОВ “Поліграфцентр” у середу.

Наклад у липні — 18 800

Листування з читачами —
тільки на сторінках газети.

Відповідальність за достовірність
інформації несуть автори.
Редакція залишає за собою право
редагування та скорочення текстів.
Редакція не завжди поділяє
погляди своїх авторів.
При використанні наших публікацій
посилання на “Слово Прогвіти”
обов'язкове.
Індекс газети
“Слово Прогвіти” — 30617

